

Joan Busquets Grau
—
Manuel de Solà-Morales

lliçons 2

7

Joan Busquets Grau
L'urbanisme de l'arquitectura

61

Joan Busquets Grau
The Urbanism of Architecture

87

Manuel de Solà-Morales
La Urbanitat de l'Arquitectura

110

Manuel de Solà-Morales
The Urbanity of Architecture

Joan Busquets Grau
L'urbanisme de l'arquitectura

Lliçó inaugural 2015–16

Reforma de la Plaça de la Daurade davant del riu Garona a Toulouse.
Remodelling of the Place de la Daurade beside the river Garonne in Toulouse.

Joan Busquets Grau
L'urbanisme de l'arquitectura

La conferència L'urbanisme de l'arquitectura va ser impartida per l'arquitecte i professor Joan Busquets Grau el 2 d'octubre de 2015 com a lliçó inaugural del curs 2015-2016 de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.

L'URBANISME DE L'ARQUITECTURA

Les meves primeres paraules són d'agraïment a Jordi Ros, director de l'Escola, per l'amable invitació. Agraïment per la importància de l'acte inaugural i pel fet que s'hagi realitzat en una escola que té una trajectòria de més de 140 anys d'història. Però, sobretot, per ser l'espai on vaig entrar en contacte, d'una manera rigorosa, amb l'arquitectura i on vaig tenir l'oportunitat de desenvolupar un camí de recerca pràctica com a recent graduat que em va portar al doctorat el 1974, després d'una estada a la University College de Londres i a l'Architectural Association School of Architecture de Londres.

La darrera vegada que vaig parlar aquí —ara fa uns quatre anys— va ser fent una classe en la qual vaig explicar una recerca que estava fent i que es va publicar a la revista *Papers d'UR*. Avui em proposo parlar, des de la meva percepció des de dins i des de fora, del rol de l'ETSAB i la seva evolució. Espero que acceptin la pretensió que, malgrat ser una mica agosarada, pot ser clarificadora.

Crec que l'ETSAB busca la fortalesa del saber de l'arquitectura per poder reforçar també altres camps —a vegades anomenats *laterals* o *paral·lels*— com l'urbanisme o el paisatgisme, que permeten donar altres dimensions i arguments a l'arquitectura, que és, en definitiva, la base unificadora.

Dins d'aquesta perspectiva voldria accentuar que una línia forta en l'arquitectura dóna la possibilitat als seus graduats de moure's dins del camp i de canviar d'enfocament o de pràctica d'acord amb els seus interessos i oportunitats: de la recerca a la professió, del treball en equip a la col·laboració institucional, de la petita escala als complexos interurbans.

**Les ciutats són les màquines fantàstiques
que permeten transformar la soledat
en intercanvi i la ignorància en progrés.**

— Manuel de Solà-Morales
Ciutats, cantonades

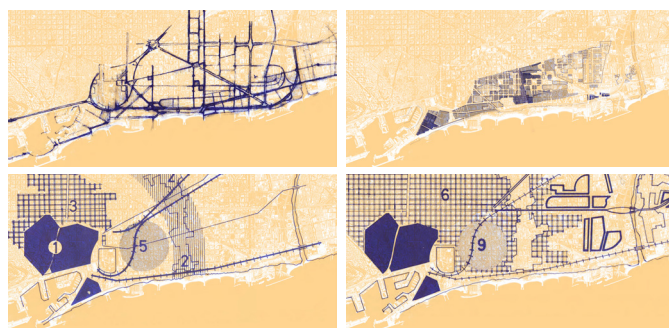
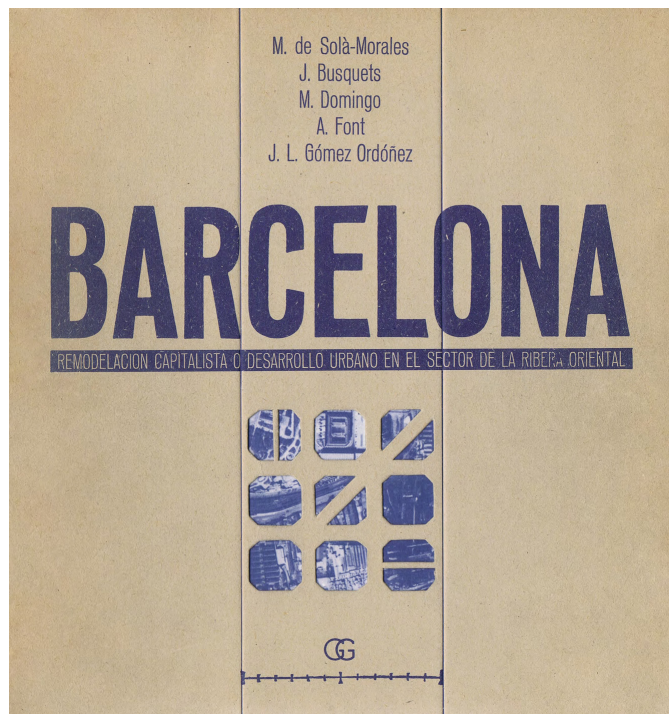
01 Vista aèria de Barcelona. Trobada de l'Eixample amb Ciutat Vella, amb el port de fons.
Aerial view of Barcelona. The Eixample meets Ciutat Vella, with the port in the background.

Tres punts previs per entendre millor el context social i cultural:

1. Hem de tenir present que l'arquitectura, en un sentit ampli, no és una ciència amb un mètode establert i consolidat com la biologia o la botànica, sinó que la seva estructura de coneixements és la d'un *saber pràctic*, tal com ens recorda Michel Foucault, però amb variables analítiques, a vegades interdisciplinàries, i sobretot en compromís amb la definició propositiva o projectual. L'arquitectura i l'urbanisme com els entenem avui tenen codis i estructures clares de raonament, però estan sotmesos a altres marcs socials i culturals que són molt intensos i variables, i sense els quals la seva tasca esdevé irrellevant.

2. Entenc que em dirigeixo a una audiència amb un perfil i interès amplis, i per tant miraré d'organitzar la presentació atenent a diferents lectures del que és la formació de l'arquitecte, dels diferents camps de la seva recerca, de la diversitat de la pràctica professional, i de la varietat dels rols que pot jugar. M'hauran d'acceptar que sigui una visió personal i, per tant, subjectiva.

01 3. Voldria moure'm a partir d'un període on l'aïllament cultural d'Espanya era molt fort i durant el qual els arquitectes van aspirar a trobar els camins que la resta d'Europa estava recorrent. La mirada a França i Itàlia era fonamental. En la primera observàvem el tall entre els arquitectes i els intel·lectuals des de finals del segle XIX. A Itàlia, en canvi, hi havia un nou discurs sobre la urbanitat i la història que permetia definir els arquitectes com a conceptors i intel·lectuals. Ernesto Nathan Rogers i Ignazio Gardella eren la referència dels nostres bons professors. Després, la presència d'Aldo Rossi, Carlo Aymonino, Vittorio Gregotti, Manfredo Tafuri i Giancarlo De Carlo va anar canviant l'escena per imbuir-la en els corrents del materialisme dialèctic i de l'estructuralisme. L'arquitectura buscava nous arguments, i altres ciències o camps del saber hi corresponien. Aquestes influències a l'ETSAB van marcar, potser, una tendència cultural.

02 Portada de la publicació del LUB sobre el Contra-Pla de la Ribera.
Front cover of the book *Counter-plan for La Ribera* edited by the LUB.

LA RECERCA A L'ETSAB ALS ANYS SETANTA

El compromís social de l'arquitectura,
en gran mesura, es diu urbanisme

Com a exemple voldria exposar algunes recerques del primer període del Laboratori d'Urbanisme de Barcelona (LUB) de l'ETSAB, sota la direcció del malauradament desaparegut amic i mestre Manuel de Solà-Morales, que en va ser el creador i impulsor. Com alguns ja saben, en vaig formar part des del primer període amb el fundador i altres amics com Antonio Font, José Luis Gómez Ordóñez i Miquel Domingo. Podem dir que el LUB va definir un mètode de comprensió de la ciutat basat en l'enteniment de les formes, de la seva construcció material i del seu rol en la transformació social.

Es tracta d'una recerca base que permet definir un nou mètode d'ensenyament i de pràctica urbanística com a recerca aplicada. A continuació exposaré tres exemples que potser encara són interessants avui.

Cas 1 – El contra-pla de la Ribera

Per parlar de la gran escala

- 02 El 1972, es van posar sobre la taula els inicis d'una gran discussió sobre la Barcelona actual. Estàvem encara en el període fosc del franquisme. L'urbanisme no estava interessat a donar més qualitat als ciutadans, sinó a canalitzar operacions especulatives per augmentar el preu del sòl i encaixar grans plusvàlues per a les empreses que hi operaven. Era una de les iniciatives d'un capitalisme salvatge amb connivència amb el poder polític. L'Ajuntament propiciava, en el front de mar, una *Miami beach* per Barcelona tot eradicant més de cent mil persones dels barris del litoral; evidentment els veïns no hi estaven d'acord, però no eren temps on l'opinió dels residents es tingués en compte.

El Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, amb altres entitats, va formular un concurs per proposar alternatives.

Aquest treball del LUB va resultar guanyador. 03
L'estratègia es basa a entendre com s'ha realitzat
l'apropiació social de l'espai per les diferents classes
socials a Barcelona: les corones del creixement històric ho
expliquen. Demostra com la transformació urbanística va ser
un vehicle per substituir les classes menys afavorides per
unes altres.

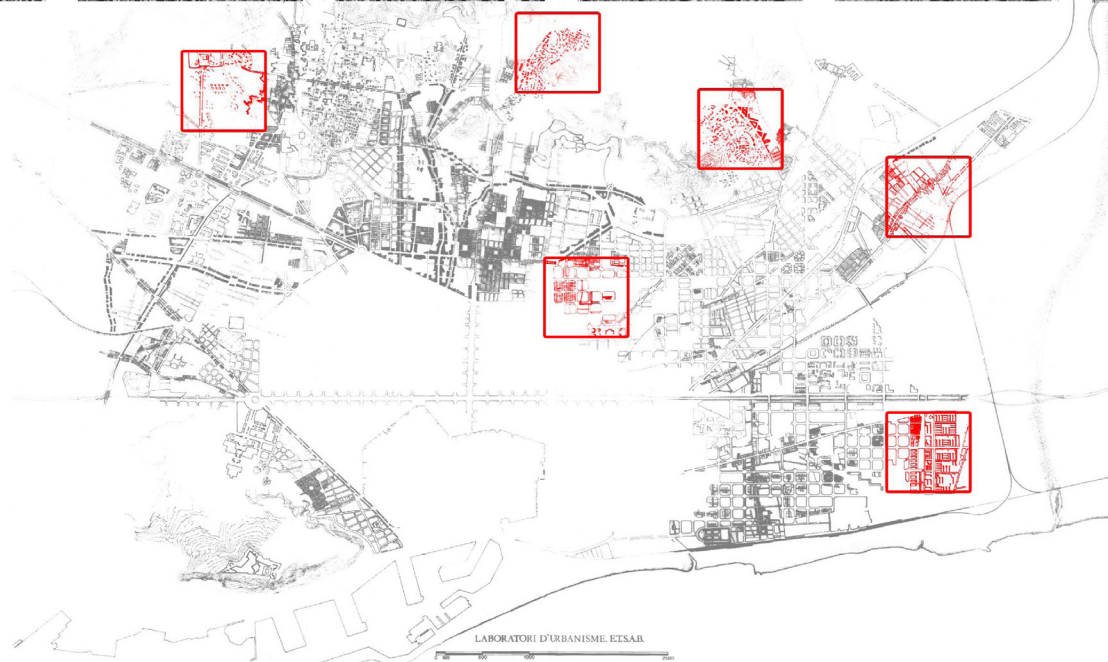
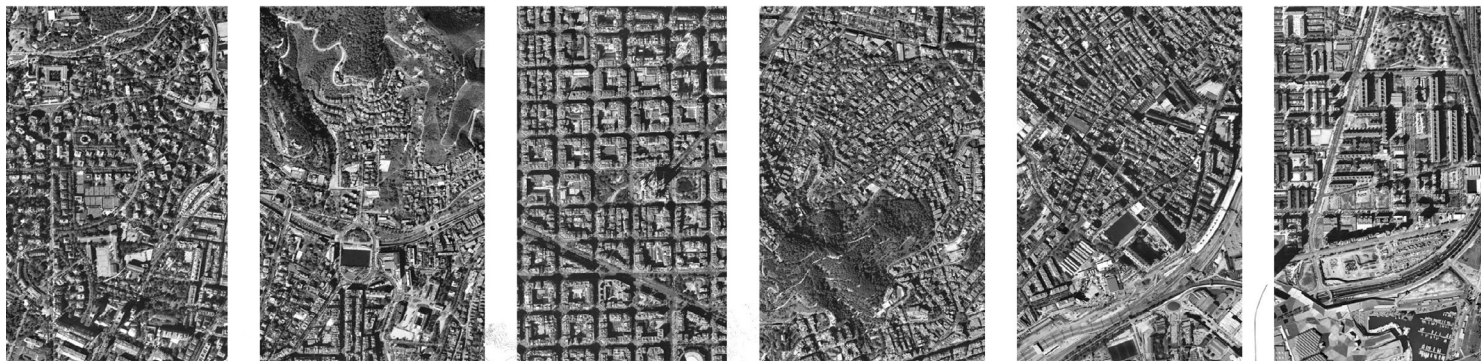
La lectura morfològica de la ciutat va permetre 04
entendre com s'hi podia actuar. Es van definir diferents
tipus d'accions: la reestructuració de parts obsoletes,
la creació de nous barris innovadors, la rehabilitació
d'altres que poden romandre. Així es va fixar un catàleg de
lectura de la ciutat i de *proposta* urbanística molt útil.

Aquesta discussió —necessàriament acadèmica per ser
el moment polític que era— va frenar aquella transformació
fora d'escala i va acabar influint en el Pla General Metropolità
(PGM) i, en gran mesura, orientant el futur d'aquell sector
litoral de Barcelona.

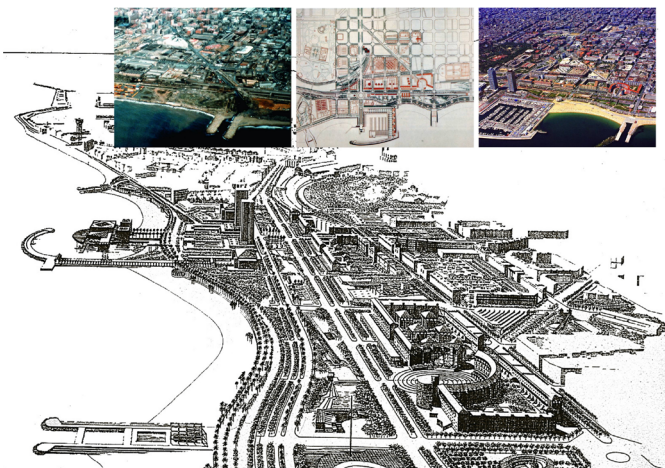
Encara avui, la realitat del front litoral i el seu 05
progressiu desenvolupament per parts —és a dir, per
projectes urbans— pot ser llegida seguint aquella
metodologia.

03 Proposta del Contra-Pla de la Ribera.
Proposal for the Counter-plan for La Ribera.

04 Estudi de les Formes de Creixement Urbà. Taxonomia LUB.
Study of Forms of Urban Growth. Taxonomy. LUB.

05 Proposta de la Vila Olímpica de Barcelona i el nou front marítim.
Proposal for the Vila Olímpica in Barcelona and the new sea front.

Cas 2 – Els barris marginals de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Una mirada a l'escala petita, la desconeguda en aquells moments

Es tractava dels sectors d'autoconstrucció realitzats per famílies treballadores que es construïen les cases en terrenys marginals i perifèrics —és a dir, sense serveis i sense qualificació urbanística—, perquè no hi havia alternativa a la seva necessitat d'habitatge.

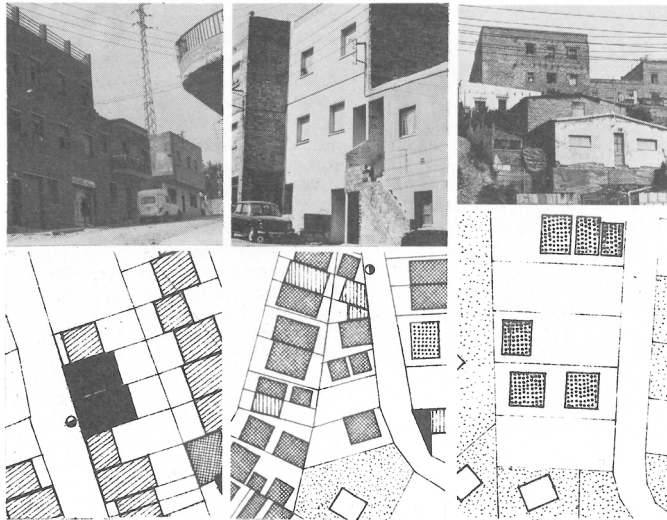
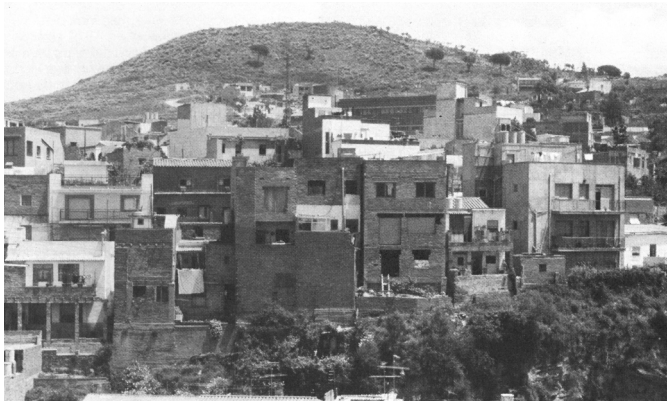
Entendre aquest procés per veure com es podia aconseguir la seva millora va ser una tasca important, amb exemples pràctics com el del barri de Sant Josep a Sant Vicenç dels Horts. Aquesta experiència va permetre veure com aquest procés podia ser reafirmat i completat: es tracta de tenir en compte la petita escala en la correcta transformació dels barris, sense impulsar la substitució dels veïns.

Els plans de rehabilitació interior dels barris buscaven resoldre la legalització, la urbanització, els petits espais verds, els equipaments i les petites densificacions.

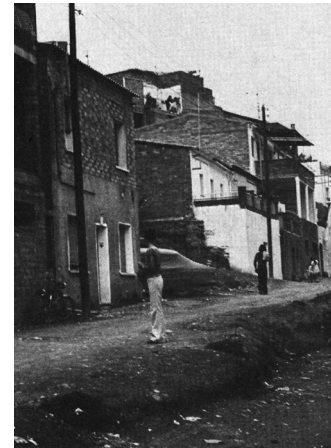
Els tipus arquitectònic és va convertir en una explicació del procés i, per tant, va ser objecte de discussió crítica i una alternativa a la forma convencional de fer els habitatges en els *polígons*. L'escala petita del procés de cada casa ajuda a entendre qüestions que, si no, resulten només explicades des d'una dimensió sociològica. En aquest cas l'arquitectura pot fer visible l'invisible.

06 Proposta de síntesis pel barri de Sant Josep a Sant Vicenç dels Horts.
Proposal for the neighbourhood of Sant Josep in Sant Vicenç dels Horts.

07 Estudis sobre les tipologies d'habitatge del barri de Sant Josep a Sant Vicenç del Horts.
Housing Typologies Studies in the neighbourhood of Sant Josep in Sant Vicenç del Horts.

08 Estudis i proposta sobre un fragment del barri de Sant Josep a Sant Vicenç dels Horts.
Studies and proposal for a part of the neighbourhood of Sant Josep in Sant Vicenç del Horts.

Cas 3 – La recuperació de l'Eixample

Un barri avui festejat, en aquells moments poc conegut pel ciutadà. Posada en valor d'un projecte de la pròpia ciutat

Una recerca sobre les qualitats de l'Eixample el 1983 09
enfrent de la transformació que el portava a esdevenir un
downtown americà –amb monocultiu d'oficines en el centre–
va posar sobre la taula els seus valors intrínsecs i les
possibilitats d'una reconversió amb usos mixtes, així com una
requalificació dels patis d'illa com a espais tranquils i amb verd.
L'exposició a la Casa Elizalde va iniciar la discussió pública
entre el projecte Cerdà i la realitat de l'Eixample de Barcelona. 10

Aquesta mirada una mica més integradora –també
compartida amb altres grups com el de Salvador Tarragó
amb la revista 2C, i el del Quadrat d'Or amb Albert Garcia
Espuche– ha permès la recuperació d'un dels barris
amb més qualitat cívica d'Europa. Val aquí la referència
a Maurice Halbwachs quan ens diu que «el passat no es
conserva i no es representa tal qual. En cada etapa,
la societat reelabora els seus propis records per adaptar-
los a les condicions presents de seu funcionament».

Fa quatre anys, amb en Miquel Corominas i altres 11
professors de l'Escola vam fer una altra exposició al CCCB
amb motiu del 150è aniversari d'aquest gran projecte de
Cerdà. Aquesta aprofundia en algunes d'aquelles hipòtesis
contrastant les qualitats del projecte amb els valors de la
realitat i demostrant, finalment, que aquesta era la prova
del valor del projecte, que el feia seminal i exemplar.

El LUB, durant els primers 15 anys, va introduir noves 12
mirades a la ciutat tot desenvolupant camps d'anàlisi
sobre la morfologia i el procés urbà, que van anar essent
verificats en el camp de la proposta i del projecte urbà.
Segurament és una herència de la qual Barcelona i altres
ciutats en van gaudir a partir de la feina feta per tants
arquitectes i urbanistes que havien passat per l'Escola.

Podríem dir que la recerca universitària enriqueix
l'ensenyament i pot contribuir en el desenvolupament
del progrés social.

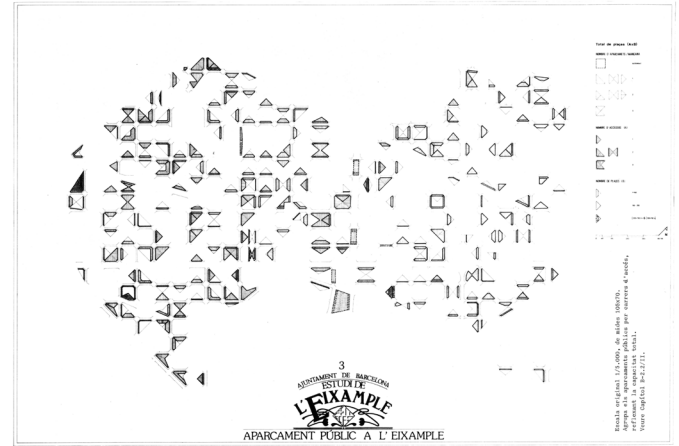
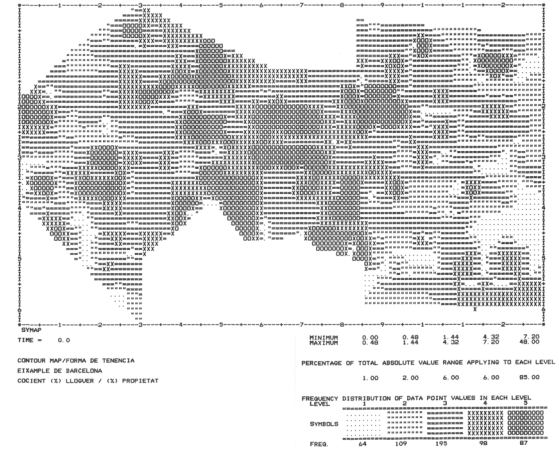

09 Superposició del projecte Cerdà sobre el fotoplanel actual.
Cartell de l'exposició de 2009.
Superposition of the Cerdà project over the present-day orthophotomap.
Poster for the 2009 exhibition.

- 10 Recuperació dels patis del Eixample. Estratègia iniciada al 1986.
Recovery of the inner courtyards of the Eixample by means of a strategy begun in 1986.
- 11 Portada del llibre sobre l'Eixample Cerdà de 1983.
Front cover of Cerdà's Eixample exhibition catalogue published in 1983.

30 Joan Busquets Grau

- 12 Representació de la centralitat amb la tècnica SYMAP i estudi dels aparcaments públics realitzats per l'Eixample al 1983.
Representation of centrality using the SYMAP technique and study of public car parks carried out for the Eixample in 1983.

31 L'urbanisme de l'arquitectura

L'ESTRATÈGIA PER LA TRANSFORMACIÓ DE BARCELONA

La implicació en la renovació de Barcelona.
L'ETSAB forma professionals en múltiples camps

No fa falta descriure gaire aquest període de l'urbanisme democràtic de Barcelona i de tantes ciutats metropolitanes que han aconseguit transformar la ciutat grisa que havia produït el franquisme en espais vibrants i de qualitat. Està ben explicat i encara el tenim a mà. 13

L'urbanisme és una plataforma per a la millora de la ciutat d'acord amb les seves qualitats implícites: el disseny urbà i la gestió esdevenen eines de la política de planificació urbana.

Sens dubte, el lideratge d'alguns polítics com Pasqual Maragall va crear un marc de confiança, però figures com Oriol Bohigas en van ser els catalitzadors. Voldria esmentar aquí l'enorme grup d'arquitectes i professors de l'ETSAB que van servir en una de les fases més creatives de la Barcelona democràtica. Es pot entendre el valor de l'arquitectura com a *medi operatiu* de tantes operacions d'espai lliure, de paisatge urbà, i també d'edificis.

Cal destacar elements ben coneguts, com l'estratègia sobre la mobilitat viària i el transport públic, però també el desenvolupament de centralitats cíviques i comercials que han fet de Barcelona un referent en l'urbanisme europeu. Sense oblidar els Plans Especials de Reforma Interior —els PERI—, que han transformat els barris i han resolt moltes de les mancances del procés especulatiu dels anys seixanta i setanta, durant els quals s'havien construït. 14
15

La proximitat de Barcelona i la presència de tants professionals de l'ETSAB —que havien participat de les discussions universitàries i recerques internes— va permetre un diàleg fructífer i molt productiu en un procés molt accelerat i, per tant, difícil de desenvolupar amb coherència. Cal seguir avaluant aquests episodis amb rigor i entendre els diferents rols dels professionals

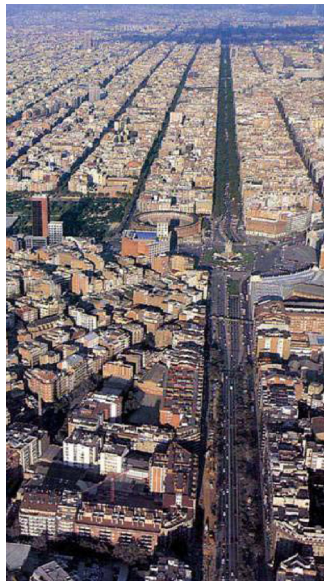
de l'arquitectura, dirigint, realitzant, coordinant i també fent pedagogia als gestors polítics de la ciutat.

Només voldria recordar quan, uns anys abans de la inauguració de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, l'alcalde Rius i Taulet va recuperar el projecte de mans del grup d'Enrique Serrano, a qui li havien concedit. En veure que no se'n sortia, va cridar l'Elies Rogent —aleshores director de l'Escola d'Arquitectura— per demanar-li ajuda. Ell va crear un conjunt d'equips amb professors de l'Escola i alumnes que van ser capaços de redreçar l'esdeveniment mundial i convertir-lo en un gran èxit: Barcelona va esdevenir la capital del migdia. Cal dir que potser l'èxit del Modernisme a Barcelona prové en part d'aquest episodi, ja que molts dels alumnes seran, més tard, els grans arquitectes de principis del segle XX.

Sembla, doncs, que la Universitat Politècnica de Catalunya ha estat un dels *caldos de cultiu* més positius per fer avançar el debat sobre la millora de la ciutat contemporània, començant per Barcelona.

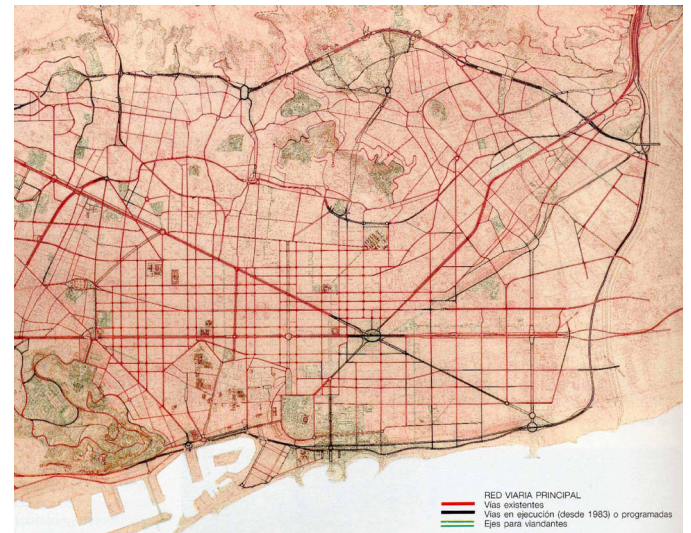

13 Barcelona: les Àrees de Nova Centralitat. Plànol de 1987.
Barcelona. Areas of New Centrality (New Downtowns). Plan dated 1987.

14 Àrees de Nova Centralitat. Infografia de 2004 i vol sobre plaça Espanya i Av. Tarragona.
Areas of New Centrality (New Downtowns). Infographics from 2004 and overviews of Plaça Espanya and Avinguda Tarragona.

34 Joan Busquets Grau

15 Barcelona. Pla de Vies, 1985.
Barcelona. Roads Plan, 1985.

35 L'urbanisme de l'arquitectura

LA RICA PRÀCTICA DEL PROJECTE URBÀ A EUROPA

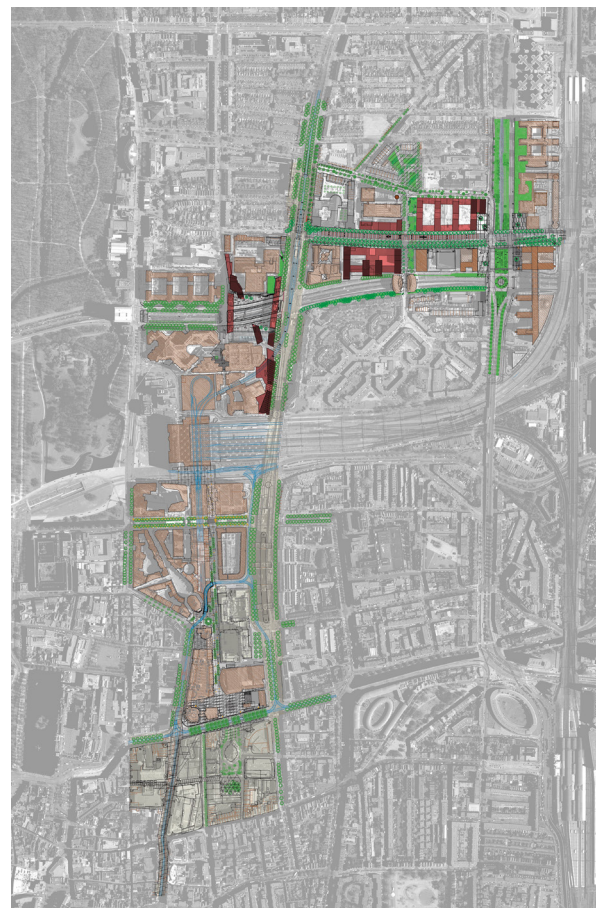
El projecte del fragment

Aquest mètode ha esdevingut el mecanisme amb què l'arquitecte ha entrat a fons en el disseny de la ciutat a Europa. Es basa en la capacitat de pensar un fragment de la ciutat tenint en compte les relacions amb el context, però sense perdre de vista que el propi projecte urbà ha de permetre encara una certa llibertat en l'execució dels edificis, el seu programa precís, i la forma, també, de l'espai públic. Ha esdevingut un instrument capaç de produir noves relacions entre el sector públic i el privat.

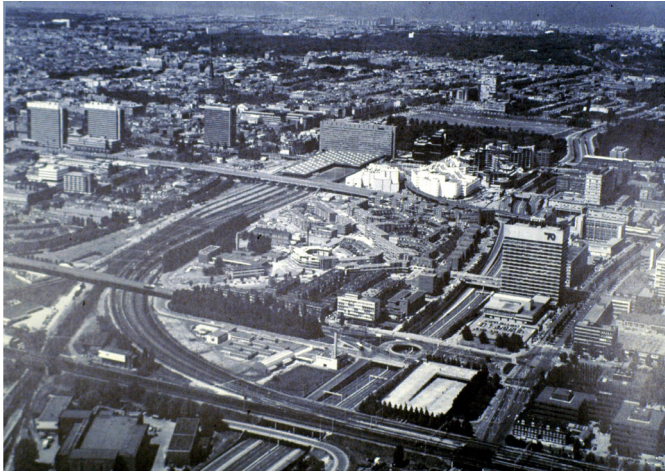
Cas 4 – L'Haia, Holanda

La ciutat moderna que busca el seu nou centre

El model de la postguerra es va imposar amb autopistes 16 amb passos a diferent nivell dins la ciutat; un centre direccional sense trama urbana i grans pàrquings a la superfície. Quan l'espai era *colmata*, va semblar oportú crear una lògica d'*infill* o reblert, que permetés reconfigurar 17 els espais i aprofitar els buits urbans per introduir nova activitat econòmica i central, també residencial. La inclusió d'un tramvia elevat que connecta la ciutat amb Rotterdam 18 va permetre augmentar la centralitat del lloc. Cada bloc té uns límits ben definits i busca la barreja d'usos, i els espais dels patis dels grans blocs esdevenen *corporate gardens*. L'espai públic de qualitat és l'element que aglutina el conjunt.

16 Fragment de la Haia central amb superposició de la proposta per Beatrixkwartier i Grotiusplaats.
Part of the centre of The Hague superposed with the proposal for Beatrixkwartier and Grotiusplaats.

17 La Haia. Abans i després de la intervenció de Beatrixkwartier.
The Hague. Before and after the intervention in Beatrixkwartier.

38 Joan Busquets Grau

18 El tren lleuger elevat recorre el nou passeig de Beatrixkwartier.
The elevated light railway runs along the new avenue in Beatrixkwartier.

39 L'urbanisme de l'arquitectura

Cas 5 – El Chiado a Lisboa

Reprement un projecte en curs

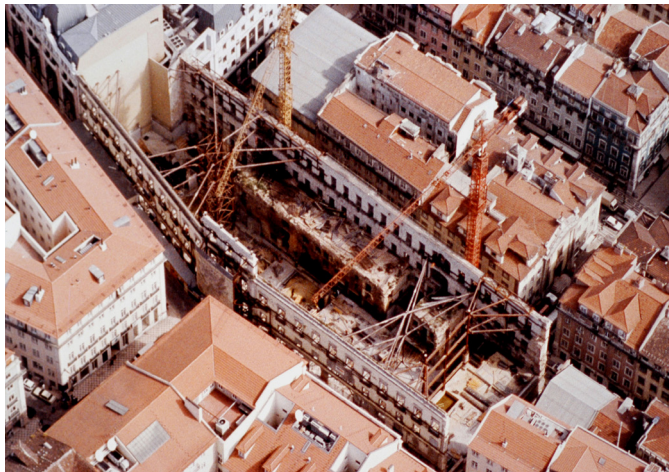
La Baixa, construïda després del tsunami de 1758, suposa un dels projectes urbanístics més innovadors a Europa segons l'historiador José-Augusto França. Tot i que la malla de carrers és petita, crea un model que es va repetint a diferents indrets de Lisboa, tot respectant el que la topografia li permet. L'agost de 1988, quan encara no s'havia oblidat el desastre de 1758, un incendi va devastar gran part del Chiado, en el centre de la ciutat.

El projecte de reconstrucció d'Álvaro Siza fixa les regles per refer la ciutat a partir de la seva forma urbana original. Aquesta decisió va ser criticada per molts arquitectes del país que l'acusaven de falta de creativitat, però Siza va respondre que aquesta era l'opció més innovadora, perquè el risc d'equivocar-se era massa alt. El projecte urbà consistia, doncs, a fer una reconstrucció idèntica a l'original, i no pas del barri abans de l'incendi.

El treball d'arquitectura troba el seu *modus operandi* en la programació ajustada del que es pot fer, en el volum virtual que cal reconstruir per desenvolupar unes funcions que facin viable la reconstrucció, ja que l'expropiació pública no era factible. La introducció de serveis i comerç, junt amb l'hotel en la part alta, dona sentit a la nova iniciativa. L'estació del metro en la part inferior i les escales mecàniques dins l'edifici fan el lligam entre la Baixa i el Chiado. D'una banda, la maqueta esdevé l'instrument clau de validació de l'arquitectura monumental i, de l'altra, l'instrument clau de validació de les funcions. La singularitat i dimensió del programa donen força a la revitalització global del Chiado. Les pells de l'edifici són gruixudes i el fan ambientalment més sostenible. L'arquitectura interior és contemporània.

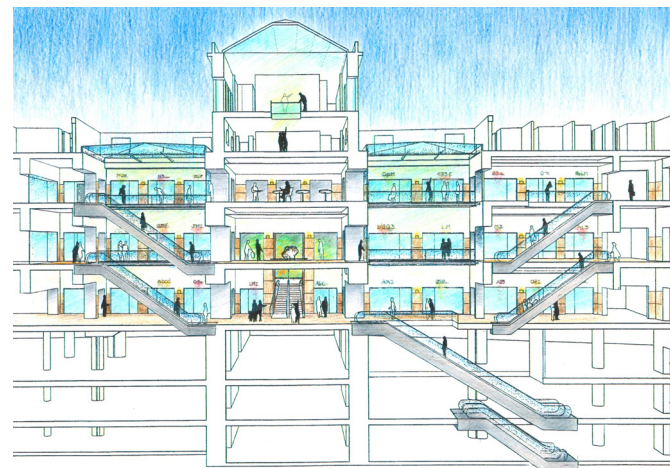

19 Plànol de Lisboa al 1884 amb les operacions en projecte.
Map of Lisbon in 1884, showing planned operations.

20 Incendi del barri del Chiado. Lisboa, 1988.
Fire in the neighbourhood of Chiado. Lisbon, 1988.

42 Joan Busquets Grau

21 Enderroc després del incendi, obres i reconstrucció del nou projecte per revitalitzar el barri del Chiado.
Demolition after the fire, building work and reconstruction of the new project that has revitalized the neighbourhood of Chiado.

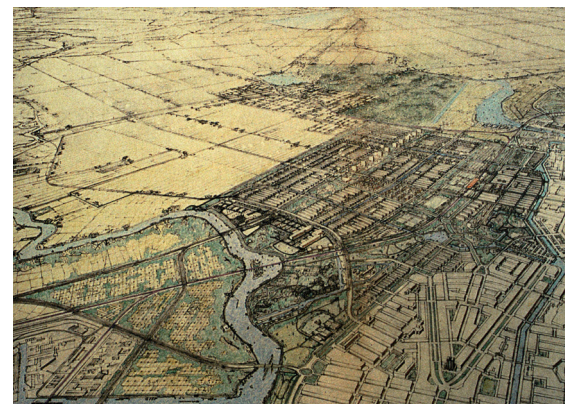
43 L'urbanisme de l'arquitectura

Cas 6 – Amsterdam

De van Eesteren a la requalificació de la residencial

L'expansió moderna d'Amsterdam es canalitza a partir del pla de Cornelis van Eesteren el 1935 per l'oest de la ciutat. Podríem dir que és clarament un pla d'estructura que organitza el desenvolupament amb uns eixos de major dimensió. El desplegament dels blocs està definit amb formes genèriques que expressen la idea de la ciutat moderna: habitatge nou i ventilat amb la voluntat de buscar-ne la imbricació amb la natura i l'aigua, i potser li manca claredat i contundència per lligar les diferents parts de la ciutat. Jacobus Johannes Pieter Oud ja era crític per la falta de qualitat visual.

Amb el pas del temps, alguns d'aquests blocs de construcció bastant limitada han estat amortitzats i han esdevingut problemàtics. En aquest moment, la qüestió de la seva transformació esdevé prioritària. La hipòtesi inicial de maximitzar els espais oberts resulta contradictòria, i avui es treballa amb una redefinició de la dimensió i l'estructura funcional de l'illa de cases –oberta, però controlada– com a estratègia per requalificar l'habitatge –buscant barrejar els diferents tipus d'habitatges (lloguer, social, venda) dins de cada bloc–, i sobretot per poder gaudir d'espais públics i col·lectius ben definits. La menor dimensió de l'illa permet accessos amb menys veïns, els habitatges tenen identitat pròpia amb terrasses i galeries tancades, i gran part dels habitants són reallotjats. Un bon projecte *modern* pot ser actualitzat, cal trobar la bona escala de la seva recuperació.

- 22 *Perspectiva de Cornelis Van Eesteren per l'extensió de Amsterdam, 1935.
Perspective by Cornelis Van Eesteren for the extension of Amsterdam, 1935.*
- 23 *Vista del pati interior i les diferents tipologies en el desenvolupament de Eendrachtparcsburg a Amsterdam.
View of the inner courtyard and different typologies in the Eendrachtparcsburg development in Amsterdam.*

Cas 7 – Satory, París

Versalles i la idea de la captura de l'infinit

Des del Renaixement, hi ha una transformació de l'espai de l'arquitectura tradicional de tradició clàssica –basada en el relleu– que té una bona percepció fins a uns 300 metres. A l'espai medieval, la dimensió urbana era només la que es veia i es tocava.

L'arquitecte i paisatgista André Le Nôtre, després de Vaux-le-Vicomte, entra en el gran projecte per Versalles al 1700 per Lluís XIV de França i es pot entendre com paradigmàtic de l'espai barroc, la idea del qual es relaciona sovint amb les innovacions de la física i l'astrologia del moment.

Després dels descobriments de Galileu i Kepler, i les definicions de Descartes, Poussin ens diu el 1640: «la centralitat de l'home es manté, però la jerarquia entre l'home i el cosmos s'ha afeblit, l'home es troba sol en relació amb la immensitat de l'espai immediat». Als segles XVI i XVII es fan alguns projectes grandíssims per veure i caminar en quilòmetres. Són diferents però no utòpics. Permeten experimentar els límits de la perspectiva, però no són només projectes, són realitzacions que es confronten amb la dificultat *de fer* –com, per exemple, la dificultat de controlar la topografia– a aquesta escala. La perspectiva no captura l'infinit –com ens diu Leonardo Benevolo–, però cerca d'acostar-s'hi, perquè fins que no es prova no es pot conèixer l'interès de l'experiment ni trobar la correcta mesura i distància.

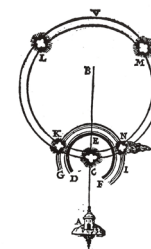
Avui, Versalles és un gran monument del passat i lloc de residència de grans mandataris estrangers que visiten el govern francès. Rep set milions de turistes. És necessari, però, activar-lo com a part de la ciutat sense posar en conflicte els valors patrimonials. D'aquí l'estratègia sobre Satory, que sempre ha estat el lloc de la caserna que vigila i protegeix Versalles. El fet de jugar amb les eixos monumentals en una ciutat amb barreja d'usos pot ser l'acció immediata –com a gran parc metropolità de París– i això també la situaria dins de la gran estructura plantejada

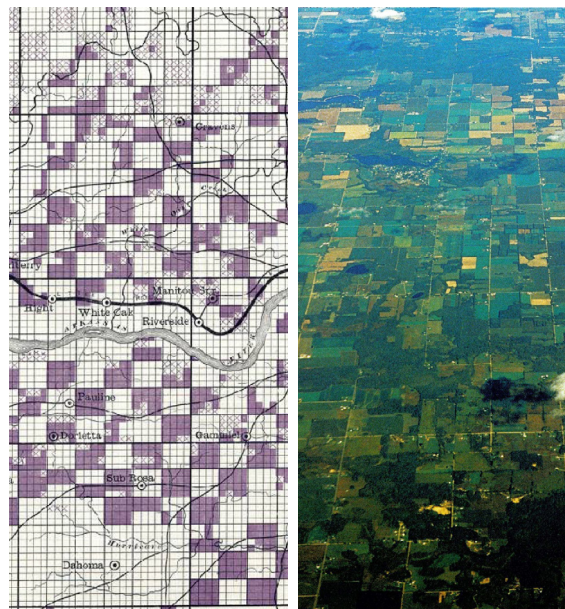
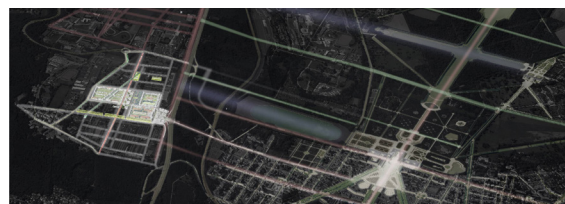
26 per la Metròpole du Grand Paris, amb l'objectiu de crear un super-metro entre els grans llocs metropolitans i les grans centralitats del conjunt de la regió parisenca.

La generació de Galileo i Newtown va canviar l'escala de comprensió del cosmos; l'arquitectura també es va veure obligada a entrar en una discussió sobre temes de gran paisatge que ens resulten difícils de comprendre. Aquest context cultural i científic ens permet entendre

27 grans projectes territorials, com el de Thomas Jefferson el 1784 als Estats Units, qui va fer avançar una malla territorial ben precisa sobre un territori completament desconegut. Però, malgrat tot, aquesta escala és encara domèstica i *terrenal* si la comparem amb els conceptes on l'altra discussió de Newton i els seus coetanis arriba: al nivell de les òrbites dels planetes i de l'astronomia.

Aquests són alguns dels exemples de projecte del *fragment* de ciutat, que anomenem projecte urbà, i que ens explica la gran capacitat per donar respostes integrades i creatives a situacions sempre complexes i de no fàcil lectura.

24 Superposició de cartografies de Versailles.
Superposition of maps of Versailles.

25 Proposta per Satori.
Proposed design for Satori.

26 La malla territorial de Satori contraposada amb l'eix monumental de le Nôtre.
The territorial grid of Satori contrasted with Le Nôtre's monumental axis.

27 Ambiciós projecte de Jefferson de 1784 per l'ordenació de l'espai de l'Oest americà. L'espai previ desconegut va trobar d'aquesta manera una lògica d'ocupació i desenvolupament així com la seva imatge actual.
Jefferson's ambitious project of 1784 to organize space in the American West. This previously unplanned space was thereby given a logic of occupation and development, producing its present-day image.

L'ORIENTACIÓ CAP A PROJECTES URBANS CAPAÇOS D'ESTABLIR TRANSFORMACIONS A MAJOR ESCALA

Malgrat que el projecte urbà ha estat un instrument molt potent en les darreres dues dècades, és cert que, en alguns indrets, el mercat l'ha interioritzat i ha esdevingut una eina a vegades massa comercial i sense grans atributs urbans. Ens interessa a vegades anar més enllà i lligar les actuacions a una estratègia més completa, que s'adreci als nous reptes urbanístics que la societat ens demana. D'aquests projectes urbanístics se'n poden deduir accions tipus PU amb un marc ben definit.

Cas 8 – Zhuhai

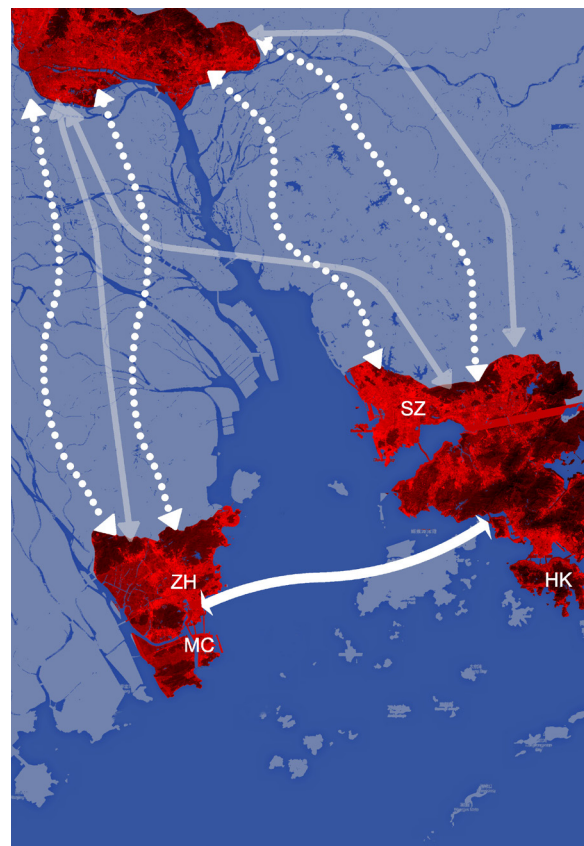
La inducció del gran pont entre Hong Kong i Macau: cap a una mobilitat més sostenible

El projecte del pont ja està en execució quan el projecte urbanístic pot tractar d'influir sobre el seu ús detallat per provocar que l'arribada a la ciutat es converteixi en un element positiu i generador d'urbanitat. Així es pot evitar la imatge dels talls i problemes de les autopistes urbanes en les ciutats en desenvolupament. Els elements de lleure i espai verd poden relativitzar l'impacte i re-escalar les infraestructures. Els sistemes de transport públic (tramvia i bus elèctric) poden esdevenir prioritaris en el nou traçat. Els nous parcs urbans poden ser els que atreguin la vida urbana induïda per la nova centralitat. També és interessant per la dinàmica de l'Àsia llunyana, ja que ajuda a comprendre com es pot donar resposta a les noves demandes del segle XXI.

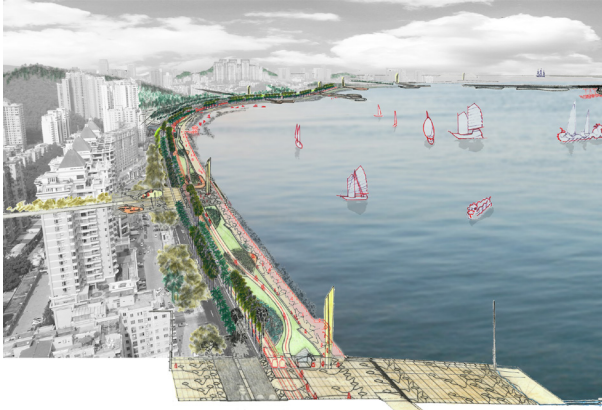
28

29

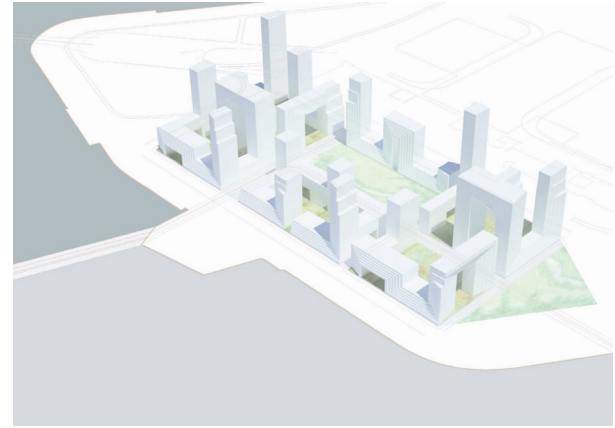
30

28 Flux viaris i ferroviaris entre Guangzhou (nord), Shenzhen-Hong Kong (est) i Macau-Zhuhai. Proposta d'un gran pont en construcció entre Hong-Kong i Macau.
Road and rail connections between Guangzhou (north), Shenzhen-Hong Kong (east) and Macau-Zhuhai. Project for a great bridge currently under construction between Hong Kong and Macau.

29 El nou passeig marítim de Zhuhai i detalls de la proposta com el "Green Pier" i 30 el desenvolupament del MBI per reescalar i reduir l'impacte del gran pont.
The new seafront promenade in Zhuhai and details of the project such as the Green Pier and the development of the MBI to rescale and reduce the impact of the great bridge.

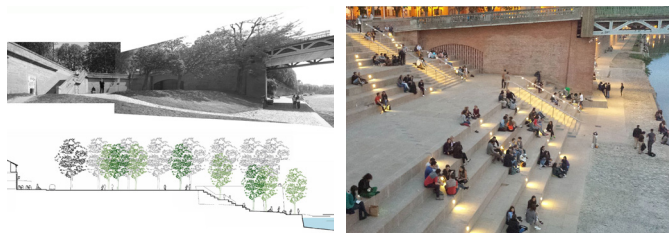
Cas 9 – Toulouse

La ciutat històrica com a lloc de rencontre amb l'espai natural i els espais de l'aigua

El cotxe havia destruït en gran part l'espai urbà, sobretot el de la ciutat històrica.

Retrobar l'estructura natural de la ciutat sembla un objectiu a mig termini. El riu pot esdevenir un espai d'atracció un cop superada l'ombra de perill que li donaven les inundacions, avui controlades. La nova relació entre la ciutat alta —és a dir, seca— i la baixa esdevé l'estratègia del canvi. D'altra banda, el gran canal du Midi, que va ser la gran infraestructura de comunicació entre la Mediterrània i l'Atlàntic abans del tren, és un espai arboritzat, però devaluat per la primacia del tràfic; reconvertir-lo sembla possible integrant-t'hi les diferents mobilitats que circulen a l'interior de la ciutat.

Un treball fi sobre els fluxos i les mobilitats és l'única forma per recuperar la qualitat de l'espai urbà i convertir-lo en una espina de la ciutat. Els grans eixos urbans són els elements de la nova urbanitat.

31 Toulouse. Estat previ, proposta i estat final de Place Saint-Pierre Bas. *Toulouse. Before, project and finished state of Place Saint-Pierre Bas.*

32 Toulouse s'obre a la Garonne. *Toulouse opens up to the Garonne.*

54 Joan Busquets Grau

33 Plànol de síntesi en el centre de Toulouse. *Summary plan of the centre of Toulouse.*

34 Perspectives de Toulouse. Territorial amb el recorregut de la Garonne i del Centre Ville amb la Garonne, l'Octogone i el Canal du Midi. *Perspectives of Toulouse. Territorial perspective showing the course of the river Garonne, the Centre Ville with the Garonne, the Octogone and the Canal du Midi.*

55 L'urbanisme de l'arquitectura

Cas 10 – Mont-real

L'extensió de la Universitat i l'equitat social

La universitat francesa se situa al Mont-Royal i desenvolupa les seves extensions al voltant. La possibilitat de crear un nou campus aprofitant un *terrain vague* ferroviari, ofereix l'oportunitat d'establir una estratègia coherent entre els barris que han patit els talls generats pel ferrocarril i que han creat dues comunitats extremes en la ciutat: Mont-Royal i Outremont.

El nou campus pot aconseguir una major equitat social entre els barris organitzats en malles de carrers uniformes.

El projecte urbanístic desenvolupa un sistema d'accions per *desenclavar* un sector poc requalificat i un sistema *incremental* pot crear la seqüència d'accions en l'espai disponible. El nou campus pot ser un nou enclau especial que revitalitzi el conjunt. El projecte, doncs, pot tenir unes condicions innovadores i d'altres més contextuals.

El projecte urbanístic va més enllà del fragment i, sense entrar en la ciutat completa, permet adreçar alguns dels reptes de la ciutat actual.

35

- 33 Mont-real. Les connexions entre el nou campus, el centre ciutat i el campus central. La nova xarxa es perfila en la vista general de la proposta d'intervenció i es formalitza en el detall d'una de les connexions proposades per connectar els barris –tant diferents i segregats– superant la via del ferrocarril.
Montreal. The connections between the new campus, the city centre and the central campus. The new network is outlined in the overview of the proposed intervention and materialized in the detail of one of the connections proposed to link the very different and segregated neighbourhoods across the railway line.

L'URBANISME DE L'ARQUITECTURA DEL DEMÀ

L'arquitectura és multiescalar i multidisciplinària

Tot seguit, exposaré alguns comentaris com a resum i oberts a la discussió:

- És important que l'ETSAB estigui on és, a Barcelona: un laboratori constant, obert i ric de suggeriments i de pràctiques. Cal afrontar nous reptes, de maneres diverses. Fa poc s'ha presentat, en una exposició del DHUB a les Glòries, una reflexió sobre l'Àrea Metropolitana de Barcelona que he pogut coordinar i que ha comptat amb l'ajut de molts professors i joves arquitectes de l'ETSAB. Crec que el treball ha mostrat bé com Barcelona ha avançat en les darreres tres dècades, però també la conveniència de canviar d'estratègia i instrumental disciplinar per impulsar noves accions de desenvolupament urbà i social. Probablement, els instruments dels anys setanta demanen ser ampliat i d'altres nous estan a l'abast i convenen ser posats damunt la taula; en aquest procés, algunes experiències d'altres ciutats donen pistes de per on anar.

- Entenem que, més que mai, l'arquitecte ha d'estar preparat per intervenir en escales i funcions molt diverses. Convindria insistir en la fortalesa de l'arquitectura —és a dir, del projecte com el seu mètode intrínsec— com a saber de referència comú que engloba, en les seves múltiples escales, els camps de l'urbanisme, paisatgisme, edificis, espais lliures, desenvolupament executiu i altres branques que estan creixent. El camp s'obre i cal incorporar i formular noves respostes. Cal comptar amb un tronc fort central amb el saber de l'arquitectura i amb moltes branques que tenen vida pròpia.

- Com hem vist en les etapes que he mirat d'explicar, la pràctica i l'ensenyament de l'arquitectura han canviat com mai ho havien fet abans. Per exemple, el dibuix: l'expressió de l'arquitectura és una altra cosa, les formes

d'execució i els processos de construcció han evolucionat, la presència de la contribució dels arquitectes en la discussió social és prou respectada i se l'han guanyat a pols.

Cal, però, enfocar les noves demandes urbanístiques que la societat ens reclama i per això cal una recerca seriosa i una experimentació pràctica que ens permetin apostar pel que és específic del nostre mètode de treball per aportar noves solucions.

Convé entendre com el projecte pot ajudar a resoldre moltes d'aquestes qüestions: la mobilitat sostenible, el canvi climàtic, les noves formes de treball, etc., però cal entendre i experimentar les solucions que puguin ser creatives i donar respostes urbanes completes.

Cal no oblidar que sempre hi ha un pas entre la definició científica o cultural i la idea espacial conseqüent que dóna una formalització urbana, és a dir, un projecte de ciutat. Quan parlàvem del canvi d'escala en els conceptes de Galileu i Descartes, ningú podia esperar que les solucions que es donarien serien genials; també el Moviment Modern —quan les ciutats creixien amb grans dificultats— per donar habitatge racional i van fer un pas endavant, que encara avui és exemplar. És aquí on radica la creativitat del projecte: va mes enllà d'una qüestió estilística, i provoca noves respostes o paradigmes que marquen cada època.

És en aquest punt on estem molt interessats a veure com les aportacions de les noves generacions de l'ETSAB podran generar nous paradigmes de proposta. Confiem, doncs, en elles.

Moltes gràcies.

36

36 Fotografia de l'exposició "Metropolis Barcelona" realitzada al Museu del Disseny de Barcelona (DHUB) entre gener i abril de 2015. *Photograph of the exhibition "Metropolis Barcelona" that ran at the Museu del Disseny de Barcelona (DHUB) from January to April 2015.*

Joan Busquets Grau
The Urbanism of Architecture

The Barcelona School of Architecture Opening Lecture for the 2015–2016 academic year, entitled *The Urbanism of Architecture*, was given by the architect and university lecturer Joan Busquets Grau on October 2, 2015.

THE URBANISM OF ARCHITECTURE

My first words are thanks to Jordi Ros, the School's Director, for his kind invitation. Thanks because of the importance of this opening ceremony, taking place at a school with over 140 years of history behind it; but most of all because it is the place where I came into full contact with architecture and had the opportunity to develop a path of practical research as a recent graduate that took me on to a Doctorate in 1974, after time at University College London and the Architectural Association School of Architecture in London.

The last time I spoke here was in the form of a class –four years ago now– during which I explained the research I was involved in, which was published in *Papers d'UR*. Today, I intend to talk about the role of the ETSAB and its evolution as I see it, from the inside and the outside: this may sound a rather bold claim but it is one which, I hope, will be enlightening.

I think the ETSAB pursues a solid grounding of knowledge of architecture in order to strengthen what are sometimes regarded as adjacent or parallel fields such as urbanism or landscape, which serve to offer further dimensions and arguments to architecture which is, in short, the unifying basis of the field.

In this respect, I would like to emphasise the fact that a solid grounding in architecture enables its graduates to move around within the field and to change their focus or praxis in keeping with their interests and opportunities: from research to the profession; from team work to institutional collaboration; and from the small scale to interurban complexes.

I would like to make three preliminary points for a better understanding of the social and cultural context:

1. We have to remember that architecture in a broad sense is not a science with an established, consolidated method, like biology or botany; its structure of knowledge is that of a practical knowledge, as Michel Foucault

Cities are fantastic machines that make it possible to transform solitude into exchange, and ignorance into progress.

– Manuel de Solà-Morales
Cities, Corners

reminds us, but with sometimes interdisciplinary analytical variables and, above all, committed to the definition of proposition or project. Architecture and urbanism as we understand them today have clear codes and structures of reasoning, but they are subject to other, very intense and variable, social and cultural frameworks, without which their mission becomes irrelevant.

2. I realise I am talking to a broad-based audience in terms of profile and interests, so I shall try to organize my presentation according to differing interpretations of the education of architects, of their various fields of research, of the diversity of professional practice; of the variety of roles they can play. You will understand that this is a personal and, therefore, subjective view.

3. I take as my departure point a period in which Spain's cultural isolation was very marked, when architects aspired to discover the paths being trodden by the rest of Europe. Sights were firmly set on France and Italy. In France, we saw the division that had existed between architects and intellectuals since the late nineteenth century. In Italy, conversely, there was a new discourse of urbanity and history that saw architects as conceptors and intellectuals. Ernesto Nathan Rogers and Ignazio Gardella were the architects of reference for our good teachers, and the presence of Aldo Rossi, Carlo Aymonino, Vittorio Gregotti, Manfredo Tafuri and Giancarlo De Carlo gradually changed the scene, imbuing it with the trends of dialectical materialism and structuralism. Architecture sought new arguments with correspondences in other sciences or fields of knowledge. At the ETSAB, these influences might be said to have marked a cultural trend.

RESEARCH AT THE ETSAB IN THE 1970S

The social commitment of architecture is largely called urbanism

By way of example, I would like to present some research from the early period of the Laboratori d'Urbanisme de Barcelona of the ETSAB (The Urbanism Laboratory of Barcelona, LUB), directed by our sorely missed friend and master Manuel de Solà-Morales, who was its creator and the driving force behind it. As some of you know, I was part of it from this early period, alongside the founder and other friends such as Antonio Font, José Luis Gómez Ordóñez and Miquel Domingo. We can say that the LUB defined a method for seeing the city based on an understanding of forms, their material construction, and their role in social transformation.

This was a foundation of research that served to define a new method for teaching and practising urbanistics as applied research. I would like to cite three examples that may still be of interest today:

Case 1 – Counter-plan for La Ribera, to speak of the large scale

02 In 1972, the seeds were sown of an important discussion of modern-day Barcelona. That was still the dark period of Francoism; urbanism was concerned not with offering greater quality to citizens but with channelling speculation to increase land prices and generate capital gain for the companies involved. This was one of the initiatives of unbridled capitalism with the complicity of political power. The City Council promoted a Miami Beach for Barcelona by eradicating over a hundred thousand people from the neighbourhoods that lined the seafront; local people were not in agreement, but this was not a time when residents' opinions were taken into account.

The Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (The Architects' Association of Catalonia, COAC) along with other bodies, organized a competition to come up with alternatives.

This project by the LUB was the winner, with a strategy based on an understanding of the processes of social appropriation of space by different social classes in Barcelona, as explained by the rings of historic growth. It showed how urbanistic transformation was a vehicle for replacing disadvantaged classes with others.

03

The morphological reading of the city served as a basis for understanding ways of intervening, defining different forms of action: the restructuring of obsolete parts; the creation of innovative new neighbourhoods; the rehabilitation of others that could remain. This produced a very useful catalogue of ways of reading the city and offering urbanistic propositions.

04

This discussion –by necessity academic, in view of the political moment– halted that disproportionate transformation, and ultimately influenced the PGM Metropolitan Master Plan and, to a large extent, guided the future of the coastal sector of Barcelona.

Even today, the reality of the coastline and its gradual development by parts –that is, by urban projects– can be interpreted in reference to this methodology.

05

Case 2 – The marginal districts of the Metropolitan Area of Barcelona. A look at the small scale, unknown at that time

These districts were self-constructed sectors that appeared on the periphery when working-class families built their own homes on marginal sites –that is, with no services or urban planning classification– in the absence of an alternative response to their housing needs.

Understanding this process with a view to improving it was an important task with practical examples, such as the Sant Josep sector in Sant Vicenç dels Horts. This experience cast light on how the process could be reaffirmed and completed.

06

It involved taking into account the small scale in the judicious transformation of districts, without advocating the replacement of residents.

07

The Special District Rehabilitation Plans sought to address issues of legalization, urbanization, small green spaces, facilities, and small focuses of densification.

08 Architectural type became an explanation of the process and, then, came under critical discussion as an alternative to the conventional way of producing homes in the polygon housing estates. The small scale of the process of each house helps to understand questions which otherwise are only explained from a sociological viewpoint. In this case, architecture renders the invisible visible.

Case 3 – The recovery of the Eixample, today a celebrated neighbourhood, at that time little known to residents. Enhancing one of the city's existing projects

Research into the qualities of the Eixample in 1983 in view of the transformation that was turning it into a US downtown, a central office monoculture, addressed its intrinsic values and the possibilities of conversion with mixed uses and a reclassification of the courtyards at the centre of the city blocks as quiet, green spaces. The exhibition at Casa Elizalde prompted public discussion of Cerdà's project and the reality of Barcelona's Eixample.

09 This rather more integrative approach, shared with other groups like Salvador Tarragó's 2C architectonic magazine and Albert Garcia Espuche's Quadrat d'Or, or Golden Square, has enabled the recovery of one of the neighbourhoods with most civic quality in Europe. Here, I refer to Maurice Halbwachs when he says: 'The past is not preserved and represented as such. In each period, society reworks its own memories to adapt them to the present conditions of its functioning.'

10 Four years ago, with Miquel Corominas and other teachers at the School, we organized an exhibition at the CCCB to mark the 150th anniversary of Cerdà's great project, exploring some of these hypotheses: comparing and contrasting the project's qualities with the values of its reality, to finally show that this was the proof of the

project's value that made it seminal and exemplary.

In its first 15 years, the LUB introduced new ways of viewing the city by developing fields of analysis of its morphology and the urban process, which were progressively verified in the field of the proposal and the urban project. This is a legacy enjoyed by Barcelona and other cities in the form of the work done by so many architects and urbanists who passed through the School.

We might say that university research enriches teaching and can contribute to the development of social progress.

12

THE STRATEGY BEHIND THE TRANSFORMATION OF BARCELONA

The ETSAB trains professionals in many fields

- 13 It is unnecessary to devote too much time to describing this period of democratic urban development in Barcelona and many metropolitan towns, turning the grey city produced by Francoism into vibrant, quality spaces. It is well documented and still fresh in our memory.

Urbanism is a platform for improving the city in keeping with its implicit qualities: urban design and management become the tools of urban planning policy.

Undoubtedly the leadership of politicians like Pasqual Maragall created a framework of confidence, but figures such as Oriol Bohigas were catalysts. I would like to mention the huge group of architects and teachers at the ETSAB who served in one of the most creative phases of democratic Barcelona. Architecture played a valuable role as the operative environment of many operations of open space, urban landscape, and also of buildings.

- 14 An important role was played by well known elements such as the strategy of traffic mobility and public transport, as well as the development of civic and commercial centralities that have established Barcelona as a point of reference in European urbanism. Not forgetting the Plans Especials de Reforma Interior (PERI) that transformed neighbourhoods and addressed many of the shortcomings of the speculation of the 1960s and 1970s, when they were built.

15 The proximity of Barcelona and the presence of so many ETSAB professionals who had taken part in academic discussions and in-house research enabled a rich and productive dialogue in a fast moving process that was, consequently, difficult to develop coherently. It is necessary to continue a rigorous evaluation of these episodes and understand the different roles of architecture professionals in directing, intervening, and coordinating, as

well as educating the city's political managers.

It is interesting to remember that a year before the opening of the 1888 Universal Exposition in Barcelona, the mayor, Rius i Taulet, removed the project from the hands of the group led by Enrique Serrano to whom it had been entrusted, seeing that it was unequal to the task, and turned for help to Elias Rogent, the then Director of the School of Architecture. Rogent created a series of teams with the teachers and students, which were able to turn around the international event and make it a great success and Barcelona the capital of the south. The success of Modernisme in Barcelona might even be said to stem from this episode, as many of the students were to be the great architects of the early twentieth century.

It seems, then, that the UPC has been one of the most positive breeding grounds for advancing the debate about improving the contemporary city, starting with Barcelona.

THE FLOURISHING PRACTICE OF THE URBAN PROJECT IN EUROPE

The project of the fragment

This method has marked the entry of the architect into city design in Europe. It comprises the capacity to devise a city fragment that addresses relations with the context without losing sight of the fact that the urban project has to allow a certain freedom in the materialization of its buildings, the precise programme, and the form of public space. It has become an instrument capable of producing new relations between the public and private sectors.

Case 4 – The Hague, Holland

The modern city in search of a new centre

- 16 The post-war model prevailed, with motorways passing through the city on different levels; a directional centre without urban fabric and large aboveground
- 17 car parks. When the space was filled up, an infill logic seemed appropriate, reconfiguring spaces and using empty urban spaces to introduce central, economic and
- 18 residential activity. The inclusion of a raised tramline that communicates with Rotterdam served to increase the centrality of the place. Each block has clearly defined limits and seeks to mix uses, and the courtyard spaces of the large street blocks become corporate gardens. Quality public space is the element that gives the whole its unity.

Case 5 – The Chiado in Lisbon

Resuming a project in process

- 19 The Baixa, built after the earthquake of 1758, was one of the most innovative urban planning projects in Europe, according to historian José-Augusto França. Although the
- 20 street grid is small, it is a model that is repeated at various points of Lisbon, in keeping with the topography. But while memory of the disaster had not been erased, in August 1988 a fire devastated much of the Chiado in the city centre.

Alvaro Siza's reconstruction project laid out the rules for reconstructing the city according to its original urban form. This decision was criticised by many of the country's architects, who accused him of lack of creativity. Siza responded that this was the most innovative option, as the risk of being wrong was too high. The urban project was, then, the identical reconstruction, not as it was before the fire, but as it had been originally.

In the very precise programme, the task of architecture found its *modus operandi*; in the virtual volume to be reconstructed, the development of functions that would make the reconstruction viable, as public expropriation was not feasible. The introduction of services and shops, and a hotel in the top part, gave meaning to the new initiative. The Metro station at the bottom and the escalators inside the building formed the link between the Baixa and the Chiado part. The model became the key instrument for validating the monumental architecture of one part and the functions of the other. The singularity and scope of the programme give strength to the overall revitalization of the Chiado. The skins of the building are thick, making it more environmentally sustainable. The interior architecture is contemporary.

Case 6 – Amsterdam: from Van Eesteren to the reclassification of residential use

The modern expansion of Amsterdam was based on the plan designed by Cornelis Van Eesteren in 1935 for the West of the city. We might say it was clearly based on structure to organize development around a series of large thoroughfares. The blocks were defined using generic forms that expressed the idea of the modern city: airy new housing with the aim of combining it with nature and the water, and perhaps a lack of clarity and forcefulness in linking the different parts of the city. J.J. P. Oud was critical of its lack of *visual quality*. Over the years, some of these blocks, with their rather limited construction, have been amortized and now pose a problem. Today, the

question of their transformation is a priority. The initial hypothesis of maximizing open spaces has been found to be contradictory, and today's approach involves working with a redefinition of the dimension and functional structure of the street block –open but controlled– as a strategy for reclassifying housing, with the objective of mixing different types of housing (rented, social, for sale) within each block and, most of all, offering well defined collective public spaces. The smaller dimension of the block offers entrances used by fewer residents, the dwellings have their own identity with terraces and enclosed galleries, and many of the inhabitants are re-housed. A good *modern* project can be upgraded; it is a question of finding the right scale for its recovery.

Case 7 – Satory, Paris Versailles and the idea of capturing infinity

Since the Renaissance there has been a transformation of the space of the architecture of classical tradition, based on relief, with good perception up to about 300 metres. In medieval space, the urban *dimension* was only what could be seen and touched.

After his work at Vaux-le-Vicomte, in 1700 the landscape architect Le Nôtre was summoned by Louis XIV to create a great project for Versailles, which can be regarded as a paradigm of Baroque space, an idea often related with innovations in the physics and astrology of the time.

After the discoveries of Galileo and Kepler came the definitions of Descartes. In 1640, Poussin told us: 'The centrality of man remains, but the hierarchy between man and the cosmos has weakened, and man stands alone amid the immensity of immediate space.'

The sixteenth and seventeenth centuries produced some vast projects, to see and walk kilometres around. They were different but not utopian, and served to experience the limits of perspective. They were not just projects, however; they were achievements in the face

of the difficulty of intervening—for example in the control of topography—at this scale. Perspective does not capture infinity, as Benevolo tells us; it seeks to approach it, because until it is proven, it is impossible to know the interest of the experiment, and find the correct measure and distance.

Today, Versailles is a great monument of the past; a residence for foreign heads of state visiting the French Government; seven millions tourists, but it has to be activated as part of the city without jeopardizing heritage values. Hence the strategy for Satory, which has always been the site of the barracks that watches over and protects Versailles. Playing with monumental axes in a city with a mix of uses could be the immediate action, in the form of a Parisian Metropolitan Park; while situated within the great structure tabled by Grand Paris, and creating a super Metro between the main metropolitan sites and the main centralities of the Paris region as a whole.

The generation of Galileo and Newton changed the scale of understanding the cosmos; architecture, too, found itself obliged to enter into discussion with themes of the broader landscape that are difficult to grasp. This cultural and scientific context allows us to understand major territorial projects like Jefferson's in 1784 in the USA, proposing a very precise territorial grid on a completely unknown territory. Yet even this scale is still domestic and earthly if we compare it with the discussion of the planets' orbits and astronomy of Newton and his contemporaries.

These are examples of projects for fragments of the city, what we call urban project, which explains the great capacity for offering creative, integrated answers to situations that are always complex and never easy to interpret.

FOCUSING ON URBAN PROJECTS TO ESTABLISH TRANSFORMATIONS AT A LARGER SCALE

Although the urban project has proved a very powerful instrument in the last two decades, it is true that in some places the market has appropriated it, rendering it an excessively commercial tool devoid of major urban attributes. Sometimes it is interesting to go further and associate interventions with a more complete strategy to address the new urbanistic challenges that society is facing. These urbanistic projects can induce urban projects in a clearly delimited framework.

Case 8 – Zhuhai

Induction of the great bridge between Hong Kong and Macau: towards a more sustainable mobility

With the bridge project already under way, the urbanistic project aims to influence its detailed use, causing arrival in the city to become a positive element that generates urbanity, and avoiding the image of urban expressways as a problem in developing cities. Recreational elements and green space can help to relativize impact and re-scale infrastructure. Public transport systems (tram and electric bus) can become a priority in the new layout. New urban parks can be attractors of urban life induced by the new centrality. The dynamics of distant Asia suggest ways of responding to the new demands of the twenty-first century.

Case 9 – Toulouse

The historic city as a meeting place with natural and waterfront spaces

The car had largely destroyed urban space, especially in the historic city. Rediscovering the natural structure of the city seems to be a mid-term objective: the river can become a space of attraction now that the threat of flooding

is a thing of the past. The new relation between the dry upper and the low city is the strategy of change.

For its part, the Canal du Midi, the great communication infrastructure between the Mediterranean and the Atlantic 33 before the advent of the railway, is a tree-lined space that has been overshadowed by the primacy of road traffic. Its conversion seems possible by integrating the various forms of mobility circulating within the city.

A meticulous exploration of flows and mobility is the only way to restore the quality of urban space and make 34 it the backbone of the city. Great urban axes are the elements of new urbanity.

Case 10 – Montreal

The extension of the University and social equity

The French university is located in Mont-Royal and is developing extensions around it. The possibility of creating a new campus on obsolete railway land offers the opportunity of establishing a coherent strategy between neighbourhoods separated by the railway tracks that have created two extreme communities in the city: Mont-Royal and Outremont.

The new campus has the potential to help create greater social equity for the neighbourhoods laid out in grids of uniform streets.

The urbanistic project develops a system of actions to free from its condition as enclave a sector much in need 35 of reclassification, and an incremental system can create the sequence of actions in the available space. The new campus can be a special new enclave that revitalizes the whole, with a project that has some innovative and other more contextual conditions.

The urbanistic project goes beyond the fragment, and, without intervening in the city at large, serves to address some of the challenges facing the present-day city.

THE URBANISM OF THE ARCHITECTURE OF TOMORROW: ARCHITECTURE IS MULTISCALAR AND MULTIDISCIPLINARY

To summarize, a few comments that welcome discussion:

– It is important that the ETSAB is where it is, in Barcelona: a constant, open laboratory, rich in suggestions and practices.

It is necessary to face new challenges, in different ways. Recently, a reflection on the Metropolitan Area of Barcelona that I coordinated with the help of many 36 ETSAB teachers and young architects was presented in an exhibition at the DHUB in Les Glòries. I think the project was a good illustration of how Barcelona has advanced in the last three decades, but also of the advisability of changing strategy and disciplinary tools to promote new urban and social development. The instruments of the seventies need extending, and other new ones have become available and need to be considered. In the process, experiences of other cities can offer clues as to which direction to take.

– We are aware that today, more than ever, architects have to be prepared to intervene at various scales and in very differing functions. We have to emphasise the strength of architecture –that is, of the project as its intrinsic method– as a common body of knowledge that includes the fields of urbanism, landscape, buildings, open space, executive development, and other emerging branches, at their various scales.

The field is opening up and we have to formulate and incorporate new responses. We need a strong main trunk that is architectural knowledge with many branches that have life of their own.

– As we have seen in the phases I explain here, the practice and teaching of architecture have changed as never before. For example, drawing, the expression of architecture, has changed beyond recognition, and

forms of materialization and construction processes have evolved; the contributions of architects to social discussion are respected, and they have earned it.

But we have to focus on the new urbanistic demands that society is making, and this requires serious research and practical experimentation that allows us to invest in what is specific to our working method to be able to offer new solutions.

It is important to understand how the project can help to address many of these questions, such as sustainable mobility, climate change, and new ways of working. But we have to understand and experiment with solutions that can be creative and offer complete urban answers.

We must not forget that there is a step between the scientific or cultural definition and the subsequent spatial idea that produces an urban formalization —that is, a city project. When the concepts of Galileo and Descartes introduced a change of scale, no one could suspect that the solutions they were to produce would be inspired; or that those of the Modern Movement, when cities were finding it very hard to grow, would produce rational housing in a giant's step forward that is still exemplary today. Herein lies the creativity of the project, which goes beyond questions of style to prompt the new responses and paradigms that mark every epoch.

But what concerns us here is seeing how the contributions of the new generations of the ETSAB can generate new paradigms of proposal: let us place our trust in them.

Thank you very much.

PROCEDÈNCIA DE LES IMATGES

IMAGE SOURCES

- 01 – 03 AA. VV. *Barcelona: Remodelación capitalista o desarrollo urbano en el sector de la Ribera oriental* (Barcelona, GGili, 1974).
- 04 Elaboració pròpia.
- 23 – 25
- 29 – 36
- 06 – 08 Busquets, Joan; Gómez Ordóñez, José Luís. *Sant Josep*. CAU issue 82 (Barcelona, 1984).
- 11 Busquets, Joan; Corominas, Miquel. *Cerdà i la Barcelona del futur. Realitat versus Projecte* (Barcelona, CCCB, 2009).
- 12 Busquets, Joan. *New Downtowns in Barcelona* (Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989).
- 13 Busquets, Joan. *Estudi de l'Eixample* (Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1983).
- 15 Busquets, Joan. *Barcelona. The urban evolution of a compact city* (San Francisco, Applied Research & Design Publishing, 2014).
- 16 – 18 Busquets, Joan. *Six Projects for Downtown's Den Haag* (La Haia, The Hague Town Hall, 2004).
- 20 – 21 Siza, Álvaro; Busquets, Joan. *Amazéns do Chiado, 100 years* (Lisboa, Ed. Lisbon, 2001).
- 19 Busquets, Joan. *Innovative Boulevards in Lisbon* (Portugal, Studio Research GSD Harvard, 2013).
- 22 Bosma, Koos; Hellings, Hel. *Mastering the City: North European City Planning, 1900–2000* (Amsterdam, NaiUitgevers Pub, 1998).
- 27 Maumi, Catherine. *Thomas Jefferson et le projet du Nouveau Monde* (Paris, Editons de la Villette, Grenoble, 2007).
- 05 AA. VV. *Metròpolis Barcelona*. Catàleg de l'exposició (Barcelona, Ed. AMB, 2015).
- 36

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAPHY

- AA. VV. *Barcelona: Remodelación capitalista o desarrollo urbano en el sector de la Ribera oriental* (Barcelona, GGili, 1974).
- AA. VV. *Metròpolis Barcelona*. Catàleg de l'exposició (Barcelona, AMB, 2015).
- Bosma, Koos; Hellings, Hel. *Mastering the City: North European City Planning, 1900–2000* (Amsterdam, Nai Uitgevers Pub, 1998).
- Busquets, Joan. *Barcelona. The urban evolution of a compact city* (San Francisco, Applied Research & Design Publishing, 2014).
- Busquets, Joan. *Estudi de l'Eixample* (Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1983).
- Busquets, Joan; Gómez Ordóñez, José Luís. *Sant Josep*. CAU issue 82. (Barcelona, 1984).
- Busquets, Joan. *New Downtowns in Barcelona* (Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989).
- Busquets, Joan; Corominas, Miquel. *Cerdà i la Barcelona del futur. Realitat versus Projecte* (Barcelona, CCCB, 2009).
- Busquets, Joan. *Six Projects for Downtown's Den Haag* (La Haia, The Hague Town Hall, 2004).
- Busquets, Joan. *Innovative Boulevards in Lisbon* (Portugal, Studio Research GSD Harvard, 2013).
- Busquets, Joan. *Toulouse : Identité et partage du centre-ville* (Toulouse, 2014).
- Castex, Jean. *Lecture d'une ville: Versailles* (Paris, Ed. Moniteur, 1980).
- Maumi, Catherine. *Thomas Jefferson et le projet du Nouveau Monde* (Paris, Editons de la Villette, Grenoble, 2007).
- Solà-Morales, Manuel. *Cities, Corners* (Barcelona, Ed. Lundweg, 2004).
- Siza, Álvaro; Busquets, Joan. *Amazéns do Chiado, 100 years* (Lisboa, Ed. Lisbon, 2001).

JOAN BUSQUETS GRAU

Joan Busquets (El Prat de Llobregat, Barcelona, 1946) és el primer professor Martin Bucksbaum en Disseny i Planificació Urbana a la Graduate School of Design de la Universitat de Harvard. Prèviament, de 1979 fins a 2002, va ser professor d'Urbanisme a l'ETSAB, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.

Reconegut urbanista i arquitecte, Busquets va exercir com a cap d'Urbanisme a l'Ajuntament de Barcelona durant els seus anys de formació, de 1983 a 1989, i en els anys preparatius als Jocs Olímpics de la ciutat el 1992. En 1969 va ser membre fundador del Laboratori d'Urbanisme (LUB) a Barcelona des d'on va portar a terme un important estudi sobre els assentaments il·legals a Barcelona i a altres ciutats del sud d'Europa, pel qual, el 1981, va rebre el Premi Nacional d'Urbanisme, guanyant el premi de nou en 1985 pel seu pla mestre del casc antic de Lleida. Busquets ha participat en la planificació urbana i el disseny de les ciutats de La Haia, Lisboa, Marsella, Rotterdam, Singapur i Sao Paulo, desenvolupant també importants projectes per el centre modern de Trento, Vilanova i la Geltrú i Barcelona. El 2002 el seu equip va guanyar el Concurs Internacional de La Lanterna a Trieste, i el Centre de la ciutat de Nesseland als Països Baixos. El 2002 la seva estratègia de rehabilitació urbana de Toledo va ser guardonada amb un Premi Nacional i el Premi Europeu Gubbio 2000. Busquets ha publicat nombrosos, articles i llibres i ha participat com a professor visitant a escoles de tot el món com Londres, Urbino, Rotterdam, Roma, Lausana, Ginebra, i en el GSD, així com en nombrosos jurats de concursos internacionals. Establert professionalment a Barcelona des de 1970, Busquets va rebre el 1969 el seu títol en arquitectura i el 1975 el seu doctorat per l'ETSAB.

JOAN BUSQUETS GRAU

Joan Busquets (El Prat de Llobregat, Barcelona, 1946) is the first Martin Bucksbaum Professor in Practice of Urban Planning and Design at the GSD. Prior to joining the GSD faculty, Busquets was Professor of Town Planning in the School of Architecture at the ETSAB, Barcelona School of Architecture from 1979 until 2002.

A world-renowned urban planner, urban designer, and architect, Busquets served as Head of Urban Planning for the Barcelona City Council during the formative years, from 1983 to 1989, and in the preparations for the Barcelona Olympics in 1992. In 1969 he was a founding member of the Laboratorio de Urbanismo (LUB) in Barcelona and undertook a long-term study of squatter settlements in Barcelona and other Southern European cities, for which he received the Spanish National Award for Town Planning in 1981, winning the award again in 1985 for his masterplan for Lleida's old town (Spain). Busquets has participated in strategic urban planning and design for the cities of Den Haag, Lisbon, Marseille, Rotterdam, Singapore, and Sao Paulo, having also completed projects for the modern center of Trento (Italy); Vilanova i la Geltrú (Spain); and for housing in Barcelona. In 2002 his team won the International Competition for La Lanterna in Trieste, and the City Center for Nesseland in The Netherlands. His urban rehabilitation strategy for Toledo, Spain in 2000 was awarded a national prize and the Premio Europeo Gubbio 2000. Busquets has published many articles and books and he has participated as a visiting professor in London, Urbino, Rotterdam, Rome, Lausanne, Geneva, and at the GSD, as well as on numerous juries for international competitions. Professionally based in Barcelona since the 1970s, Busquets received his degree in architecture (1969) and his doctoral degree (1975) from the ETSAB Barcelona School of Architecture.

Sala d'Actes de l'ETSAB. Lliçó inaugural.
Curs 2015-16. Fotografia de Jordi Pareto Julià
ETSAB Conference Hall. Opening Lecture.
2015-16 Academic year. Picture by Jordi Pareto Julià

Manuel de Solà-Morales
La Urbanitat de l'Arquitectura

Lliçó inaugural ETSAB 2009-10

La conferència *La urbanitat de l'arquitectura* va ser impartida per l'arquitecte i professor Manuel de Solà-Morales el 22 de setembre de 2009 com a lliçó inaugural del curs 2009-2010 de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. La conferència va ser posteriorment publicada a la revista *Visions* n°8. Amb aquesta nova edició incorporem la versió traduïda en llengua anglesa.

Manuel de Solà-Morales a la lliçó inaugural de l'escola. Fotografia de Rosa Feliu.
Manuel de Solà-Morales at the ETSAB opening lecture. Picture by Rosa Feliu.

LA URBANITAT DE L'ARQUITECTURA

Avui parlaré sobretot de cara als nous estudiants, els estudiants que comencen aquest any el curs i la carrera. Em sembla que aquest és especialment el sentit d'aquest acte i per tant parlaré de coses molt bàsiques; bàsiques no vol dir que siguin fàcils, al contrari, però sí que són molt importants o almenys a mi m'ho semblen. Parlaré de coses que espero recordin algun dia al llarg de la carrera i, els ajudin a situar quin és el sentit de la seva feina, de la seva professió i de la seva actitud en la societat.

Vull començar parlant d'un fet que ens preocupa a molts, una qüestió greu: la solitud de l'arquitectura. La solitud de l'arquitectura és el problema més gran que tenen les nostres ciutats. És la tendència de moltes de les arquitectures més notables a aïllar-se del lloc on estan, aïllar-se de la ciutat i de la seva responsabilitat col·lectiva. Dic solitud i no soledat perquè la solitud és una actitud més conscient, voluntària, de *posar-se sol*; no és només el fet de quedar separat, sinó l'actitud de recrear-se en aquesta situació distant. Em sembla que, efectivament, les nostres ciutats pateixen perquè l'arquitectura les ha abandonat. I la ciutat sense arquitectura és morta, o si no és morta, està molt malalta. I crec que aquest és un problema greu que tenim entre mans. Que ningú s'espanti, no vol ser aquest un discurs pessimista ni negatiu, però permeteu-me començar per aquí.

És l'arquitectura aïllada, insolent, insolidària, la que està creant el rebuig creixent de la majoria de ciutadans contra l'arquitectura contemporània. És l'arquitectura on no se senten representats, on no se senten convidats. Aquesta arquitectura, en canvi, és la que tendeix a recollir la major atenció mediàtica i per tant, a convertir-se en l'objecte de desig de regidors, alcaldes i promotors més o menys pretensiosos. És el privilegi de l'arquitectura de mercat, de pura imatge, d'iconicitat, la dita arquitectura icònica.

És la que es compra i es ven. Fruit de l'arrogància: arrogància, sobretot, de qui l'encarrega, però també de l'arquitecte. I l'arrogància és el distanciament, la separació, l'aïllament, la solitud. Dic que és el problema més gran de les nostres ciutats, que tenen molts problemes socials, conflictes econòmics, dificultats culturals, etc., els quals estan presents a les ciutats però no són de les ciutats. Aquest és, en canvi, un problema que la ciutat es crea a si mateixa: l'abandonament que la gran arquitectura, l'arquitectura mediàtica, la dels grans encàrrecs de molts diners, ha fet de les obligacions urbanes. L'arquitectura més comuna, desgraciadament, a vegades segueix aquesta mateixa lògica, per la qual la qualitat de l'obra no està en la capacitat d'expressar artísticament la seva condició funcional, estructural, econòmica i simbòlica, sinó en l'efecte de sorpresa i d'espectacle, de singularitat i d'excepció. Desgraciadament, existeix la tendència a estendre a qualsevol obra aquest tipus de valors.

Us dic això perquè al llarg de la carrera veureu moltes vegades aquesta tendència com a disjuntiva de la vostra feina, de la vostra pròpia producció. Si l'arquitectura important s'aïlla de la ciutat, si evita el contacte, per manifestar-se com a individualitat arrogant, què queda per a la ciutat? L'espai públic, podem pensar. Molt bé, però en aquestes condicions aquest és un problema més que una solució.

En els últims anys hi ha hagut un desplegament important d'activitat professional en el disseny de l'espai públic. Això ha produït un grup de professionals, una especialització, una sèrie de pràctiques, tècniques i artístiques, lligades al disseny d'aquests espais, cada vegada més abstrerts en els seus propis temes, cada vegada més independents de l'arquitectura. Uns espais públics que es constitueixen com una disciplina d'arquitectura a cota zero, que s'omplen de projectes de paviments, de fanals, de murs i topografies artificials, de vegetació i d'arbres, amb gran profit del coneixement d'aquests temes però amb una dissociació cada vegada més radical respecte l'arquitectura. Així doncs, es configuren dos mons nous que es reparteixen el pastís de la ciutat: l'arquitecte que fa els edificis i l'espai públic que fan

els dissenyadors urbans o els urbanistes que s'hi dediquen. Això em sembla fatal des del punt de vista cultural. Té, com tota especialització, els avantatges del perfeccionament o dels coneixements temàtics, però la separació entre arquitectura i espai públic —separació intel·lectual, separació professional, separació pràctica en l'execució, separació funcional, etc.— suposa per a l'arquitectura renunciar a acompanyar la configuració de la ciutat i deixar que l'espai públic es defineixi com un objecte autònom, com si es tractés del disseny d'un monument o d'uns objectes d'art independents. Aquesta divisió entre espai públic i arquitectura és causa i efecte de la solitud amb què l'arquitectura es col·loca, o si voleu, de l'aïllament amb què l'arquitectura abandona la ciutat.

Com es relacionen els edificis amb la ciutat? El pla de terra és el pla comú, no només és extern, de la ciutat, sinó també dels mateixos edificis. La manera com aquests l'obvien reflecteix aquesta crisi fonamental sobre la qual la nostra activitat s'hauria de centrar. Per això us convoco a tenir-la en compte i superar-la en els anys que estigueu en aquesta casa, estudiant i discutint. És clar que és més fàcil de fer una arquitectura aïllada, autònoma, pendent només del seu propi gest. Però el que fa que un edifici sigui part de la ciutat és l'entrada en els problemes de complexitat urbana, no tant en la seva solució sinó en la seva referència. Amb això podem dir que són la separació projectual entre espai obert i espai tancat, entre espai públic i espai privat, entre planta i alçat de la ciutat, els mals d'aquesta crisi. I les ciutats, que són avui més heterogènies, més dinàmiques i més complexes que mai, convoquen als arquitectes a superar-la, i d'una manera especial a vosaltres, futurs joves arquitectes. Perquè l'arquitectura, efectivament, és l'única que té els mecanismes per vèncer aquesta dificultat, per sintetitzar aquesta dualitat cada vegada més exagerada entre l'espai urbà i la forma arquitectònica.

La confiança en l'arquitectura ens ha de portar a absorbir la ciutat, a no abandonar-la. Com dir que és més còmode fer-ho —a vegades és molt lluit, a vegades molt més brillant—, però la construcció de la ciutat no passa per fer

jardins, que són molt necessaris i de vegades molt bonics, no passa per fer carrers i carreteres, passa també per construir amb l'arquitectura l'espai cívic, l'espai col·lectiu, l'espai comú de la vida dels ciutadans.

A Barcelona, desgraciadament, tenim alguns casos recents que són desafortunats en aquest sentit. Comentem-los ara, però no amb esperit malèvol sinó amb voluntat pedagògica d'aprendre a mirar els problemes de certa arquitectura. Tots coneixem l'edifici de la Torre Agbar i, si mirem el conjunt d'imatges de la seva base, ens sorprèn el que veiem, just el que trobem quan visitem directament el pla terra com a ciutadans que no s'ho miren des de la fotografia del Tibidabo (tot i que la fotografia del Tibidabo és també important) sinó com a usuaris de la ciutat. Aquest edifici, que és un bon edifici com a construcció i que té algunes virtuts des del punt de vista del paisatge urbà —no sé si són les més interessants però certament hi són— toca a terra d'una manera absolutament despectiva, independitzant, repudiant tot contacte amb el ciutadà o amb el terra públic, vorejat d'un fossat amb una rampa. La porta, l'element fonamental d'un edifici tan gran i tan important, està amagada i la seva relació funcional directa amb la ciutat queda amagada sota aquesta figura. Els laterals suggereixen una ocupació banal dels metres quadrats que hi contacten, sempre guardant les degudes distàncies. És, en conjunt, una situació d'aïllament manifesta que, des del punt de vista de la urbanitat, explica la voluntat d'autonomia i separació respecte la ciutat contigua. Sempre repetim —i això a les classes ho sentireu a dir constantment— la importància de la planta baixa dels edificis: per a la ciutat, perquè amb l'aïllament no solament els edificis abandonen la ciutat, sinó que també la ciutat abandona els edificis i són aquests els primers a patir-ho.

Un altre exemple seria l'edifici de la Torre Espiral de Zaha Hadid, que està ara en construcció al final de la Diagonal. És un edifici d'un preu elevadíssim, que primer havia de ser una biblioteca, després un mig centre cívic, després una mena d'arxiu i després, i finalment, sembla que

serà un rectorat universitari. No crec que el programa hagi afectat molt els seus projectistes. No hi ha dubte de la seva voluntat d'expressivitat —atribut positiu i connatural a l'arquitectura— però on està aquí sinó en la independència dels volums respecte a qualsevol referència, sigui, òbviament, de racionalitat constructiva, de col·locació en la ciutat, de referència a l'entorn, etc. És un edifici contra el qual no sembla que s'estigui produint la reacció d'espant o esgarripança que ens hauria de provocar com a ciutadans. La ciutat de Barcelona s'hauria d'avergonyar que això es pugui fer tan impunement, tan a la lleugera i tan frívolament, amb uns costos extraordinaris que, si es repeteix la tradició dels seus autors, es triplicaran. I que, a més a més, sigui un edifici universitari; quin atemptat a la cultura en nom d'un edifici universitari! És una qüestió bastant seriosa... Perquè això ja no és manca d'urbanitat, és manca de sentit comú, és una cosa bastant greu el que aquest edifici representa. Tota aquesta voluntat, la iconicitat, i tornem a insistir, és el que l'independitza de la ciutat, el que crea la solitud de l'arquitectura, en alguns casos explícitament buscada. Contactes amb el terra, amb la vialitat, amb l'espai públic. Escolteu, que això és la Diagonal, no és Texas! Mireu com es col·loca en l'espai, mireu les referències que pot simbolitzar. A quina intensitat d'expressió respon aquesta forma? Quina proposta projectual pot justificar que els 60 milions que es demanen es converteixin en 120? L'enginy d'un esbós és el que el taller proposa com explicació del seu projecte, del seu pressupost i de la seva obra.

Canviem de clau. Repeteixo que no seré negatiu però necessito fer-vos veure també les claus de la meva indignació. Anem a l'antic camp de l'Espanyol, que va ser una qüestió molt controvertida a Barcelona fa vuit o deu anys. El camp de futbol s'enderrocava. Pros i contres. Molta gent preguntant-se per què se n'hauria d'anar. Es decideix enderrocar-lo i convertir-lo en residencial però, a canvi, se salvarà un gran espai públic que serà, com a mínim, de les mides de l'herba de l'existent. Aquest va ser l'anunci.

Es concreta l'ordenació: no podem dir que sigui un

exemple de complexitat però així és com era. Es van fer uns edificis, alguns d'ells molt dignes. Altra vegada el problema de la bona arquitectura que no és capaç de ser urbana. I què passa? Que si l'espai públic queda tan encerclat, l'execució dels edificis acabarà barrant-hi completament l'accés, massissant el triangle final, i l'oferta d'aquest espai ciutadà quedarà pràcticament inaccessible, en tot cas invisible, inapreciable. Els edificis del costat organitzen el seu sistema d'accessos per guanyar una planta, aprofitar el desnivell i guanyar-ne una altra, per tant la relació amb la vorera exterior ja és difícil i amb la vorera interior també ho serà. Són aquests un altre tipus de problemes, diferent dels que hem vist fins ara, però són igualment problemes d'urbanitat mancada. El que tenim en contacte són rampes i passadissos, la relació amb el carrer queda bloquejada per uns filtres de defensa: passos, petites connexions d'aparcament, etc. Els edificis de baix del final funcionen amb total ceguesa vers l'espai públic i, en definitiva, el pla de terra, que topogràficament ha estat modificat per guanyar altures, per absorbir una banda de locals, etc., queda pràcticament inaccessible des de l'exterior i fins i tot inútil des de dins. És una altra escala de problemes, on trobem a faltar la urbanitat que l'arquitectura, els projectes d'arquitectura, haurien d'haver aconseguit partint d'una ordenació tan simplista com la que hem vist. Aquesta qüestió —el pla de terra, la manera com els edificis contacten amb el terra i tot el que això implica— és del que seguirem parlant, perquè els problemes del pla de terra, que no és només, com dic, la planta baixa, sinó el problema de la relació material que estableixen unes façanes amb uns paraments, unes tanques, uns terres, unes vegetacions, uns desnivells, no sempre són tractats des de l'arquitectura amb la deguda atenció.

No sempre ha estat així. Fem ara un pas, o millor bastants passos, endarrere. Mirem alguns clàssics d'arquitectura urbana de la ciutat moderna, la que trenca la continuïtat amb la del segle XIX, la de les alineacions i els edificis regulars, la ciutat uniforme i cívica en el sentit convencional. És la

ciutat dels edificis un per un, de l'arquitectura moderna que busca el sol i la ventilació i que, per tant, concep els edificis aïllats i independents, en altura. On els edificis tenen oficines i són importants els accessos, i han de rebre cotxes.

Mirem l'exemple paradigmàtic del Rockefeller Center, a Nova York: el model per excel·lència de l'arquitectura urbana del segle xx. Es tracta d'un espai on l'arquitectura configura no només la forma, no només la disponibilitat, sinó també la pròpia qualitat de l'espai públic. És a dir: on la qualitat de l'espai públic ve donada per la qualitat de l'arquitectura que el configura. Són edificis de 70 i 75 plantes que creen un dels espais cívics més interessants, més rics i més atractius que coneixem (segur que alguns ja el coneixeu i si no, el coneixereu). Un espai que a vegades és una pista de patinatge, a vegades és un passeig, etc. Un espai que està entremig d'aquestes altituds (perquè ja no són altures, són altituds, un espai quasi topogràfic, gairebé de muntanyisme) i, no obstant, la seva qualitat és extraordinàriament amable. La continuïtat del material, la continuïtat dels reflexes de llum, la relació entre les mides i la relació amb els altíssims accessos que hi conflueixen fan que aquest espai sigui enormement càlid, amable i, sobretot, útil per a la ciutat. Hi veiem el RCA Building, el primer que es va construir d'acord amb la plaça amb aquests dos eixos que porten fins a la Cinquena Avinguda. Dos eixos que defineixen un altre jardinet interessantíssim, el Channel Garden (Jardins del canal): a un costat el British Empire Building i a l'altre la Maison de France, i entre Gran Bretanya i França, el Canal de la Mànega. Aquest espai, entremig d'edificis altíssims, té només 18 metres d'amplada i té una qualitat extraordinària. Al primer nivell, encaixa amb les sis o set altures i condueix cap a les 75 de l'edifici del fons. Al nivell inferior hi trobem una galeria comercial que reparteix i alimenta tot el conjunt del projecte, amb un total de 13 edificis, que tenen una certa uniformitat material i es nodreixen per la confluència d'accessos que, des de baix, connecten amb els edificis. Encara en un segon nivell trobem accessos de serveis, per a camions i repartiment, entrant pel lateral.

El conjunt és una màquina molt complexa, que opera sobre edificis individuals i que, a través d'aquests edificis, configura uns espais públics de primera qualitat. Els edificis alts, pràcticament com a plans continus, relacionen alçades tan diferents, escales tan variades i tan unitàries, que no perjudiquen sinó al contrari, afavoreixen enormement la qualitat de l'espai urbà. Vol dir això que la urbanitat pot tenir a veure amb aquest savi joc de les escales. És una lliçó que podem aprendre d'aquest exemple, més enllà d'admirar l'encert del projecte (evidentment, en totes les coses bones hi ha una quota de felicitat, d'encert, d'ensopegar-ne o de saber-ne): la compatibilitat de les escales i evitar la disgregació dels edificis grossos per un cantó i els més petits per un altre. L'edificació fa l'espai, Els edificis fan la ciutat i, sense l'arquitectura, res d'això és possible.

Ben diferent d'aquest exemple dels anys 40, fixem-nos ara en una obra dels anys 50, de Luigi Moretti, a Milà. Molt a prop del centre, del Duomo, fa una operació d'usos mixtes combinant diferents volums: un bloc d'habitatges, un altre bloc més estret de locals i botigues, un sòcol... Una peça compacta, d'uns 2.000 metres quadrats, que organitza un sistema d'accessos interiors, que no només resol l'accés als edificis, sinó que crea espais propis rics i barrejats a l'interior de la ciutat històrica. Al Corso d'Itàlia —un dels carrers més clàssics que ve del Duomo, amb l'empedrat tradicional de grans lloses de granet— li obre una boca que, passant per sota de la banda d'oficines, dóna una façana prou rica a dues barres d'apartaments, amb els habitatges més grans al fons. Interessa observar el projecte col·locat en el seu teixit, amb la barra del fons més elevada, aprofitant el jardí que formava part de la finca; la pastilla d'apartaments, traient pròpiament el nas sobre el Duomo, i la vialitat interior, permeable, que alimenta tot el conjunt des de les vies exteriors. La disposició del bloc lateral s'afina per seguir l'alineació del carrer, en part també per una voluntat formalista (es tracta de fer d'un projecte molt formalista, sense que això tregui interès al què estem parlant). Oficines aquí i habitatges allà (alguns més convencionals, de tres i fins a quatre habitacions), amb un

passatge que arriba a travessar el jardí del darrere i que crea, amb aquesta complexitat formal, una reflexió sobre la complexitat de la ciutat. Si l'exemple anterior ens parlava de la unitat en la combinació d'escales tan diverses (espai públic i edificis en alçària), aquest explicita la vocació —molt dels anys 50— de treballar la relació entre les parts de la ciutat, del moviment, de la dinàmica del transport i de l'alternativa moderna a la configuració de l'espai urbà. Des del fons apareix com un accent sobre el conjunt de la ciutat antiga i quan ens acostem es converteix en una ocasió per aturar-nos, per obtenir habitatges més centrals que poden ser acumulats aquí i, sobretot, per a botigues i locals col·locats com elements actius en aquest centre històric.

Aquest és un altre exemple dels clàssics: el projecte d'Alison i Peter Smithson (importantíssims arquitectes anglesos dels anys 60) al cor de St. James, a Londres, amb la promoció del diari *The Economist* (diari d'economia d'influència mundial). En el context urbà d'un teixit georgià del segle XVIII, el diari *The Economist* necessitava espai per a un edifici més gran, amb una ampliació que demanava als arquitectes absorbir un antic club i enderrocar una part del teixit preexistent. Un club anglès és un club on els seus membres es troben però, a més, hi tenen habitacions per dormir i descansar quan van a la ciutat. Per tant, es requeria també un bloc d'apartaments residencials i, a més a més, l'ajuntament demanava locals i oficines per donar vitalitat a la ciutat. Amb tot això els Smithson creen un conjunt de quatre peces, d'una enorme qualitat interior en el seu recorregut, conformat per tres edificis més el preexistent, combinant altures diverses i materials extraordinàriament durs. Aquests arquitectes van ser inventors del que es coneix com nou brutalisme, una tendència on els materials expressen la seva cruesa, fins i tot l'exageren: el formigó, el ferro i el vidre com a protagonistes d'una declaració de modernitat. Els Smithson realitzen aquest conjunt absorbint el que quedava dels edificis històrics, amb un primer edifici de locals i oficines de quatre altures, la residència de vuit i l'edifici pròpiament del *The Economist* de setze. Amb l'organització tan simple

de la planta aconsegueixen un espai de gran qualitat que competeix amb qualsevol dels carrers circumdants en amabilitat i en misteri, fins al punt que seria un dels exemples més característics de qualitat urbana a Londres. Un conjunt que va ser enormement criticat quan es va fer, escandalosament considerat com inadequat i que després ha estat un monument intocable a conservar, un dels millors exemples d'urbanitat de la ciutat. Cal fixar-se en la presència dels prefabricats de formigó, en la geometrització de les cantonades, en els bisells per multiplicar els angles de visió i les perspectives, en l'aixecament del podi —per acomodar un pàrquing però també per crear aquest espai més reposat a l'interior de la ciutat històrica—. En definitiva, l'aportació d'un espai característic de la modernitat, fins i tot, si voleu, fet amb tot el dogmatisme de l'arquitectura. La capacitat de fer amable allò que és tan dur, de fer tàctil allò que és tan conceptual, és el gran mèrit d'aquest edifici. En parlarem més endavant quan insisteixi sobre la urbanitat. La urbanitat té molt d'aquesta capacitat de fer pròxim allò que és abstracte i aquí la puresa conceptual d'aquesta arquitectura és tan capaç de fer-se present en les peces de prefabricat, en els perfils de metall, que un gairebé els voldria tocar per apropiarsen veritablement de la qualitat d'aquest espai.

Jo dic que la urbanitat són tres coses: permeabilitat, sensualitat i respecte. La urbanitat és una paraula enganyosa. Jo ja sé que m'arrisco molt quan l'uso (i l'uso sovint). I és clar, la urbanitat és la «*cartilla de urbanidad*», «*comer a dos carrillos y hablar con la boca llena son dos faltas que condena severa la urbanidad*». Doncs la urbanitat és bon comportament, és ordre, i això està bé. No seré jo qui digui que no. Però des del punt de vista de la crítica urbanística, arquitectònica i sociològica de la ciutat, la urbanitat ha estat associada a la idea d'activitat, no només a la de bon comportament, de respecte a l'ordre, fins podríem dir, de modèstia individual. S'entén amb això que un espai és molt urbà quan hi passen moltes coses, quan hi ha molta activitat. La urbanitat és la idea de centralitat, de la vitalitat, de la gent diferent, dels llums i la brillantor. *Bright Lights, Big*

City diu aquella molt bonica novel·la sobre Nova York: «llums brillants, gran ciutat». I com arquitecte, professional i acadèmic que es fixa en la ciutat, el que més m'interessa és el que he anomenat la urbanitat material. I és que la urbanitat no està només en l'activitat econòmica i social, sinó que està també en la matèria de l'arquitectura. És a dir, quan l'arquitectura, per la seva matèria, és urbana. És el que veiem en el projecte dels Smithson: urbà és el terra, ho són les mides concretes de les coses, la relació dels moviments i les llums. I ho és tant si l'espai està ple com si està buit, tant si la gent es comporta com si no ho fa. És una urbanitat que està en la matèria.

Sé que aquesta idea no és fàcil d'explicar. És el fet que hi ha quelcom en l'arquitectura que té a veure amb aquesta matèria, de la que podem dir com es fa urbana, com esdevé matèria de ciutat. No només *concepte* de ciutat, sinó *matèria* de ciutat. Jo crec que una altra qualitat indispensable és la permeabilitat: la capacitat de fer accedir o entrar. Un edifici urbà és aquell que té moltes maneres d'entrar-hi —físicament o mentalment— com hem comentat en alguns dels exemples anteriors (el cas de Milà o de *The Economist*). Entrar-hi mentalment perquè l'edifici ens mira. Un edifici cec és per definició impenetrable, un edifici que no comunica, que molt difícilment pot ser urbà. La planta baixa és el lloc més penetrable: les botigues, els porxos i els accessos pels portals. Els portals són importantíssims, són aquells espais pels quals les cases formen part del carrer. És doncs la permeabilitat, la qualitat que un edifici es faci franquejable i permeti que entrem a formar-ne part, una qualitat indispensable per la urbanitat dels edificis.

Una altra és la sensualitat. El tacte dels edificis no és una cosa supèrflua, de més a més, sinó que és una qüestió importantíssima per a la ciutat. És la sensació d'agradabilitat, de pensar que ens agradaria tocar-ho, que no vol dir que literalment anem a tocar l'edifici, però sí que ens hi sentim pròxims, cridats, o almenys no en som expulsats o repel·lits. Aquesta sensació té a veure amb la sensualitat, que vol dir sensació agradable de tots els sentits a la vegada. Un dels que

crec que compta més en la urbanitat és precisament el tacte. El tacte el sentim en caminar per la vorera, en trepitjar els paviments, en com acumulem mentalment les mides, allò que està a prop i allò que està lluny. Caminar la ciutat és una manera d'absorbir-la, d'entendre-la, d'apropiar-nos-en. Jo admiro moltíssim aquesta sensualitat, que precisament vivim perquè està feta des d'unes bases que, a la vegada, volen expressar tota l'autonomia del concepte arquitectònic. És d'aquesta sensualitat que parla Richard Sennett, sociòleg americà actualment establert a Londres, en el seu llibre esplèndid *Flesh and Stone (Carne y piedra)* quan explica com el cos humà es relaciona amb les ciutats. Des d'un punt de mira més històric, ho explica recurrent als grecs i romans, i al segle XVIII. De com la relació dels cossos entre si i dels cossos amb les pedres —que són les parets, els sostres, els espais i la ciutat— ha canviat amb el temps. Però al marge del seu discurs històric sobre com això ha tingut les seves vicissituds, ens posa sobre la pista de com n'és d'important aquesta sensació del cos amb la ciutat. Sovint parlem de l'arquitectura com si fossin dibuixos o maquetes a escala natural, però no com a coses que tenen a veure amb les persones: com a molt, les persones es veuen a les fotografies de l'arquitectura. I com s'utilitza l'espai de l'arquitectura té molt a veure no sols amb entendre la lògica dels projectes, sinó també amb comprendre les nostres sensacions quan les visitem. I és aquest un fet molt important per a la ciutat.

Ens hem referit a la permeabilitat dels edificis més urbans —que els espais siguin travessables, amb l'enteniment o, tant de bo, físicament— i ens hem referit a la sensualitat. Parlem del respecte. Com totes les paraules interessants, també aquesta és ambigua. Richard Sennett diu en un dels seus llibres «el respecte és l'únic camí per preservar la dignitat humana en una societat desigual». Conservar la dignitat humana en una societat desigual. El respecte no és la reverència, el respecte no és atendre les lleis o a les normes més generals. És el contrari: és l'atenció del gran cap al petit, de les institucions públiques cap al ciutadà, això és el respecte. Respecte és que el professor —i ara no em prengueu per

demagog— faci cas de l'estudiant (no és el meu cas). Aquest respecte és el que ha de tenir l'arquitecte i l'arquitectura per la ciutat. L'arquitecte té un poder important amb les seves decisions, malgrat els condicionants de la seva tasca, i obliga a acceptar als altres la seva obra: a veure aquells edificis cada dia, a seguir aquell carrer d'una determinada manera. Aquest respecte per l'individu des de la força de l'obra, des de la força del que és concret, és necessari per la urbanitat. Quan un projecte, una obra, una idea, un traçat, un pla, respira aquesta preocupació pel respecte, aquesta atenció al que està coaccionat, al jubilat, al més dèbil, etc. l'obra adquireix certa urbanitat. Jo no sé si viatgeu per Espanya últimament. Als darrers deu anys, Espanya s'ha emplenat de nous equipaments —museus i nous auditoris, nous centres de cultura— que són enormes edificis, absolutament desmesurats, que es situen al costat de centres històrics preciosos. Són edificis més o menys interessants, tan grossos com aquests centres i que es col·loquen amb una petulància i amb una falta de respecte exagerada. Sembla com si l'excés de diners de Brussel·les anés a parar a aquestes enormes construccions que van condecorant les perifèries de les ciutats històriques. A Castella aquest fet és molt evident, però també apareix aquí en certa manera. Són edificis que es disposen completament exorbitants, desproveïts de qualsevol idea de tensió amb aquell teixit més petit o directament amb aquell ciutadà que arriba a percebre-ho completament com una altra cosa i com allò que és vertaderament modern. És molt important, doncs, introduir aquesta noció de respecte. No entès com a compliment d'una ordenança o del «tots a fer un rengle», sinó ben entès, com una cosa més seriosa.

La urbanitat és una qüestió que, com deia Johan Cruyff, es juga a les «distàncies curtes». El recordareu quan deia que «un partit es guanya a les distàncies curtes». Volia dir que un jugador, en el joc del tu a tu —contra un o dos rivals— i quan té els adversaris a prop ha de ser capaç de pensar més ràpid que els altres dos i avançar-se unes dècimes de segon, no necessàriament amb les cames, sinó amb un gest

del cos, amb una mirada cap allà, i que és en aquesta *escala* on es guanyen o es perden els partits. Perquè els partits, com deia, no es guanyen per fer-ho bé, sinó per fer-ho menys malament, per reduir el número d'errors. Si un jugador normal comet 16 o 17 errades per partit, un jugador bastant bo en comet nou i un boníssim tres o quatre. Aquí és on rau la diferència, en les distàncies curtes.

Vol dir que també la mirada, i ho estic intentant valorar, és aquesta mirada intermèdia que a distància curta aproxima la relació entre la sensualitat dels materials, entre el pla de terra i el pla de façana, entre límit i penetració. Els aficionats al cine potser haureu vist, no fa gaire, una pel·lícula interessantíssima en aquest sentit, *Gènova*, d'aquest gran director anglès que és Michael Winterbottom. De pel·lícules sobre la ciutat se n'han fet moltes i podríem establir una curta cronologia. Als 90 es van fer aquelles pel·lícules de Wim Wenders que descobrien Berlín o Lisboa i les utilitzaven una mica d'una manera postmoderna. Abans hi havia hagut Eric Rohmer, que està molt atent a les ciutats en el plantejament de les seves pel·lícules. Rohmer seria el més postmodernista en aquesta revalorització de les condicions, de la sociabilitat de la ciutat, del contacte en el metro i en els autobusos, dels contactes en els barris, etc. Wim Wenders i altres, en aquestes pel·lícules més turístiques de la ciutat com a espectacle, permeten veure-les en el seu conjunt. A *Gènova*, Winterbottom porta la càmera en una singular posició, que va ensenyant les parets, el terra, les cames dels que caminen. És una pel·lícula més d'angoixa, ara no em refereixo a l'argument sinó a la descripció que fa de la ciutat de Gènova, que és impressionant. És maquiíssima, les rodes dels cotxes, les pilastres de l'autopista, el límit entre la platja i el restaurant, tota una visió d'una escala que per mi és l'escala de la urbanitat. La urbanitat no és el perfil de la postal, ni la Torre Agbar vista contra la Sagrada Família, és aquesta escala en la qual construcció i persona es resumeixen en un pla vertical i horitzontal. S'uneixen en la seva matèria, en les seves condicions tàctils i de soroll i de moviment i de confusió. *Gènova* és, doncs, una magnífica pel·lícula

de distàncies curtes, que no vol dir «curtíssimes», perquè han de permetre entendre el conjunt. Distàncies curtes no vol dir detall constructiu. Tornem a Barcelona, a la torre de Gas Natural. De la mateixa manera que s'han criticat negativament alguns exemples de Barcelona, busquem ara la contrapartida positiva. Fixem-nos en alguns edificis contemporanis que sí han sabut, segons el meu judici, crear ciutat amb la seva arquitectura. L'edifici Gas Natural, d'Enric Miralles i Benedetta Tagliabue, crec que és un bon exemple en aquest sentit. Un edifici on l'extravagància té un sentit urbà bastant explícit en la creació d'unes voreres, d'unes circulacions i d'una riquesa espacial en un lloc que no tenia absolutament cap interès: era la tangència del cinturó de ronda i el residu del barri de la Barceloneta. El que podria ser una aparent gesticulació, a comparar amb l'edifici de la Torre Espiral, per mi és exactament el contrari. Les situacions que provoquen són situacions urbanes totes elles. No valoro ara la riquesa volumètrica, sinó la creativitat urbana que hi ha en aquests espais que han aparegut de nou. Una planta que de per si explica la voluntat de fer ric i complex el pla terra d'un projecte d'oficines, multiplicant una mica la circulació cap a l'interior, desviant del contacte amb els cotxes el pas principal i els passos cap a l'interior de la Barceloneta. Un exemple de l'esforç d'una arquitectura contemporània decididament urbana que em sembla interessant. Amb un tema particularment difícil, tant per l'escala de l'actuació com per l'entorn del lloc on està situat, i per la sequera del programa, que és, en definitiva, una acumulació d'oficines.

Un altre bon exemple de com l'arquitectura contemporània és capaç de fer ciutat —una ciutat que no es fa des de fora sinó des de la pròpia arquitectura— és el projecte de Fort Pienc: un complex mixt, que suma una residència de gent gran, una escola bressol a baix, un eix comercial de mercat, una biblioteca, un centre d'ensenyament i un centre cívic. En un espai sobre l'antiga carretera de Ribes es crea un complex d'extraordinari interès, de gran vitalitat i riquesa, resultat d'una arquitectura que el fa molt brillant. És un projecte de Josep Llinàs que juga amb l'avantatge de

disposar un programa molt ric, que fins i tot ell podria dir molt impossible. Com és possible combinar tots aquests programes alhora? L'arquitecte els ha combinat amb un cert atreviment, travant-los d'una manera aparentment incoherent, però amb un resultat efectivament molt controlat, obrint el pas als diferents usos des de l'espai del davant. El conjunt és d'una riquesa que jo crec exemplar entre els últims projectes de la nostra ciutat. Fixeu-vos en l'espai principal de la plaça tangencial, el pas al carrer del darrere convertit en mercat, el centre cívic, el parvulari, la residència de gent gran, la biblioteca situada com a centre del conjunt i l'IES en una banda. També en la vista d'aquest pas interior de mercat, la plataforma superior de la biblioteca oberta a tots dos espais... Interessa veure com el fet d'haver portat molts usos a la planta primera i haver obert mitjos espais o penetracions a nivell de pla de terra, dóna a tot el projecte una condició una mica de *formiguer* que el fa extraordinàriament hospitalari. El conjunt rep a la gent; el veus i et convida a entrar-hi i resseguir-lo, i és especialment pràctic per a la gent que l'utilitza cada dia.

Un altre bon exemple d'urbanitat és l'edifici de Coll-Leclerc al carrer Londres. Aquí es tracta de l'aprofitament de la cantonada de l'Eixample, del famós xamfrà de Cerdà. El projecte divideix en dos gruixos la crugia de construcció de la mansana, dóna una altra escala i crea, en la regularitat de l'Eixample, una atenció en l'espai d'escreix que en la construcció tradicional de l'Eixample és obliqua. Tot un punt d'interès que congrega l'accés a una escola, un parvulari que hi ha a les plantes baixes i que, de manera molt transparent, arriba a utilitzar el pati interior i les dues barres d'habitatge sobreposades. És aquest un exemple a una escala quasi de solar, de parcel·la, que posa l'atenció en l'aprofitament l'enriquiment del que seria una simple vorera de l'Eixample, convertida ara en un corredor que dóna accés al pati interior i permet donar una doble cara viva a la primera crugia de l'edifici. Aquesta em sembla una molt bona solució urbana d'un programa, per altra part convencional, d'habitatge i plantes baixes d'equipament. És un edifici que reuneix,

a més, una condició tàctil de qualitat constructiva i dels materials poc freqüent en l'arquitectura actual. La urbanitat és possible, és clar que ho és. Tot és cosa de fixar-s'hi.

Voldria acabar amb una nota culta. Hi ha hagut a Barcelona fins no fa gaire una exposició sobre l'arquitecte Andrea Palladio. Ell va treballar sobretot a la ciutat de Vicenza, on va construir la gran basílica, una sala importantíssima, i les famoses vil·les a tot el voltant, pels grans patricis de l'època, on va tenir ocasió de desplegar els seus principis d'arquitectura. Una arquitectura enormement lògica, sistemàtica, racional, simètrica, ortogonal, de planta central, d'una puresa deductiva completament estricta i que ell va defensar d'una manera polèmica en el seu temps, a més a més per escrit, en els seus quatre llibres. Però hi ha dues actuacions de la seva segona part estant a Vicenza que interessa presentar. Una es troba a la Piazza dei Signori, l'edifici que era la seu del capità general i depenia de Venècia, que era el poder que en aquell temps va absorbir Vicenza. El segon és un palau senyorial, el Palau Barbarano. Aquest palau li va encarregar un noble, Montano Barbarano, quan només tenia un tros de finca, perquè l'original havia estat dividida entre cosins. El resultat va ser un edifici *tort*. El client va imposar a Palladio seguir les parets que ja tenia i, per tant, jugar amb una geometria no simètrica. Amb això no només contradeia els seus principis estètics teòrics sinó també les pròpies formes de construir, perquè els sistemes de voltes i els sistemes d'arquitrans i els modulats de les arquitectures li ballaven. Ell va fer aquest exercici perquè el Montano Barbarano era del morro fort.

Després el noble va comprar als seus cosins l'altra part de la finca i Palladio va poder fer el palau sencer, alenat per l'ajuntament que apostava per un ordre major. Ho va concretar en una planta singular. Veiem que, contra tots els principis, entrada i porxo i la part principal no estaven al mig: set mòduls a una banda i cinc a l'altra. Aquest fet va ser després criticadíssim per Scamozzi, que era un teòric del segle XVIII i que va estudiar tota l'obra de Palladio. «Quina vergonya, el mestre Palladio predicant tota la vida l'ordre i després ens

fa un palau de set i cinc mòduls, on la porta no està al mig, on les parets estan deformades... Com es pot posar això d'exemple de com ha de ser l'arquitectura?» Palladio es defensava com podia. Amb tot, el palau és preciós, amb proporcions i ordres jònics que estan molt bé, i la voluntat de continuïtat del carrer, que l'ajuntament reclamava, va aconseguir-se. És interessant fixar-se en el primer i segon projecte. És un edifici on Palladio viola, per dir-ho així, la seva lògica de principis per un respecte a unes condicions urbanístiques parcel·laries forçades. Ell deia que la cantonada el justificava d'aquest desequilibri de centralitat de la porta i que, en aquest cas, la condició de la ciutat havia estat més important que la seva pròpia vanitat d'arquitecte perfecte.

L'altre edifici es troba pròpiament sobre la mateixa Piazza dei Signori. És la seu del capità, del Capitaniato de Venècia, que havia de ser un sistema de fins a set pòrtics continus per al qual Palladio es va separar completament de la basílica, que està al davant, un edifici finíssim, de doble ordre, de columnes de marbre i una serliana. En canvi, Palladio va triar fer aquí aquesta construcció molt més forta, amb rajola, molt més simbòlica del poder de Venècia, que havia absorbit el poder de la comunitat (de l'edifici del davant). Però en fer la cantonada, va veure que havia de canviar l'ordre perquè el carrer era estret. L'ordre, que en el cas de la plaça era important per accentuar la verticalitat i dissimular la poca longitud, pel cas del carrer estret havia de ser diferent. Amb això va trobar aquesta solució excepcional de passar, en la cantonada, de l'ordre gegant de la façana principal a un ordre compost amb dos nivells a la portada lateral.

La façana frontal sembla ensenya com l'edifici quedava *curt*. Va succeir que, a mig fer, el ducat de Venècia, juntament amb l'armada espanyola, havia guanyat la Batalla de Lepant i va pensar que podia reconvertir aquesta porxada lateral en una espècie d'arc de triomf, a la romana, celebrant aquesta victòria. Avui, en aquesta façana lateral podem veure clarament aquest doble ordre i la referència dels capitells de la principal. La curta façana amb un pòrtic adquireix el valor d'arc de triomf romà i absorbeix així aquesta situació

maldestra. Veiem en les imatges el contrast amb la basílica i el seu doble ordre de pedra molt fina amb aquesta portada que és un arc celebratiu, on apareix el tema de la victòria i totes les referències al·legòriques. Una idea de transformar una portada cívica en un arc de triomf, canviant l'ordre de la façana davantera per un de més reduït i celebratiu en aquest porxo. Em sembla que és interessant remarcar aquests actes d'urbanitat d'un arquitecte que no era especialment sensible a aquest tema, interessat pels seus edificis autònoms i molt preocupat per la perfecció interna de la seva obra. Però en aquestes dues obres va donar vertader exemple de sensibilitat i respecte per la urbanitat.

Per tant, jo us encoratjo als que comenceu a tenir en compte algunes de les coses que hem parlat. Mireu el que ha fet la biblioteca de l'Escola. Des que la transitem, ha canviat completament la percepció de tots els edificis de l'Escola, ha canviat quins nivells són importants i quins no, la visió del mateix edifici gran, que ara contemplem des d'aquests nous patis, és completament diferent. Les sales de l'escola Coderch, on estem i que abans eren un soterrani, queden situades ara al centre de l'Escola. L'espai de nit quan transitem al costat de la biblioteca, que es relaciona amb l'exterior, potser no és el més còmode des del punt de vista de la lectura, però sí en canvi ha enriquit enormement aquest espai. És un exemple més modest al costat dels que hem estat comentant. Però tingueu present que, encara que aquí s'estudia projectes i construcció i urbanisme i arquitectura, al final tot és una sola cosa. Penseu que la divisió entre el públic i el privat és quelcom que hem de combinar en conjunt. No canvia l'escala de l'arquitectura, canvia només la mida. Vosaltres tindreu assignatures separades, de departaments separats i en horaris separats, però l'arquitectura és una sola cosa i és, en definitiva, el que ha de construir la ciutat: bona o dolenta, problemàtica o formosa, gran o petita, amb tots els seus problemes al final és tot el que tenim.

Per molts anys i endavant!

THE URBANITY OF ARCHITECTURE

Today I will be mainly addressing new students, those students who are starting this year. I think this is to a large extent the sense of this ceremony, and therefore I will speak about very basic things. I do not mean with this that they are ‘easy’, quite the opposite, but they are indeed very important—or at least I believe them to be so—. I will talk about issues which I hope you will remember at some point during your studies, which will hopefully help you to understand what the sense of your work is, of your profession, and of your attitude towards society.

I would like to start with something that bothers many of us, a serious matter: the solitude of architecture. The solitude of architecture is the greatest problem of our cities. It is the tendency of many of the most notorious architectures to keep apart from the place where they are, to isolate themselves from the city and their respective responsibility. I am speaking about solitude as a voluntary posture, as the will to stand alone. It is not only the result of being aside, but the attitude of enjoying this distant position. It seems to me that, indeed, our cities suffer because architecture has abandoned them. And a city without architecture is dead, or else very ill. And I think that here we are facing a serious problem. Please do not worry, I will not go into a pessimist or negative talk, but let me take this as a starting point.

It is this isolated, insolent, unsupportive architecture that is arising rejection against contemporary architecture among the majority of citizens; an architecture where they feel excluded and not welcome. This architecture, on the other hand, tends to gather the most attention from the media, therefore becoming an object of desire of more or less ambitious governing members, mayors and property developers. It is the privilege of the architecture of the capitalism, the ‘wow-factor’ architecture, the so-called iconic architecture. The one that can be bought and sold. The fruit of

The Barcelona School of Architecture Opening Lecture for the 2009-2010 academic year, entitled *The Urbanity of Architecture*, was given by the architect and university lecturer Manuel de Solà-Morales on September 22, 2009. The text of the lecture was later published in the ETSAB’s architectural journal, *Visions* n°8. With this new edition the English translation of the text is incorporated.

arrogance: above all, of the person ordering the project, but also of the architect. And arrogance means distance, separation, isolation, solitude. I said this was the most important problem of our cities, which in fact have many social problems, economic conflicts, cultural difficulties, etc., but these are present in the cities and not belonging to the city. The issue we are talking about, however, is a problem of cities that are creating themselves: large architecture (the mediatic one, the one with large figures) has abandoned urban obligations. Unfortunately, the other architecture (the common one) does sometimes follow this same logic, forgetting that the quality of a work lies on its capacity of artistically expressing its functional, structural, economic and symbolic condition, and not on the element of surprise and spectacle, of uniqueness and exception. Sadly, there is a tendency to let these values invade all works.

I am telling you this because, during your professional life, you will often experience this tendency as a dilemma at your work, in your own personal production. If important architecture becomes isolated from the city, if it avoids any contact in an attempt to show up as an arrogant individuality, what is there left for the city? Public space, we might answer. Fine. But in such a context, this is not a solution but a problem.

During the last years, the design of public space has become an expanding sector in our branch. This has created a new group of professionals, a specialisation, a series of technical and artistic practices linked to the design of these spaces. Spaces, however, which are increasingly absorbed in their own topics and grow more and more separated from architecture. The public space is thus turned into a new discipline, 'architecture at street level', with a focus on pavement, street lamps, walls and artificial topographies (with vegetation and trees) that takes advantage of subject-related knowledge but is growingly achieving a radical dissociation from architecture. Therefore, two new worlds arise and split the city up: the architects who will create the buildings and the urban designers or specialised town planners who will create the public space. In my opinion,

this is absolutely wrong from a cultural point of view. As with any specialisation, it has the advantages resulting from improvement and specialised knowledge, but separating architecture and public space—an intellectual, professional, executive, functional etc. separation—means that architecture refuses to accompany the shaping of the city and allows public space to become an autonomous object, as it happens in the design of monuments or independent art works. This division between public space and architecture is both cause and effect of the solitude pursued by architecture or, in other words, of the city's isolation once it has been abandoned by architecture.

What is relationship between buildings and the city? The ground-floor level is the common plan, it is not only external, from the city, but also from the very same buildings. The way these buildings leave out the city reflects an essential crisis that should be the focus of our activity, and I encourage you to keep this in mind and to overcome this crisis during the years you will be in this house by studying and discussing. It is certainly easier to create an isolated and autonomous architecture, merely concentrated on itself. However, what brings a building to be part of the city is its handling of urban complexity problems, not by providing solutions but by referring to them. To sum up, we can say that the ills of this crisis lie on the project separation between the open space and the closed space, between the public space and the private space, between the elevation and the plan of the city. And cities, today more heterogeneous, more dynamic and more complex than ever, are calling architects, particularly all of you, future young architects, to overcome it. Because, effectively, architecture is the only discipline that has the mechanisms to do it, to synthesize this increasingly excessive duality between the urban space and the architectural form.

The trust in architecture must bring us to absorb the city, to stop abandoning it. It is easier to do so—sometimes very splendid, sometimes much more brilliant—but the design of the city does not lie on the design of gardens (although very necessary and sometimes very beautiful),

streets and roads, but on the construction by architecture of the civic space, the collective space, the common space of citizens' lives.

In Barcelona, unfortunately, we have some recent cases that have been quite misguided in this sense. Let us discuss them, not with a malevolent spirit but with the pedagogical will of learning to look at the problems of certain architectures. We all know the Torre Agbar designed by Jean Nouvel and, if we observe here the various images of its base, something surprises us. Exactly the same that we find when we visit the street level as citizens who are not watching the picture taken from the Tibidabo mountain (although this picture is important as well) but are watching the building as users of the city. This tower, which from the construction point of view is a good building and has also some virtues at a landscape level —these might not be the most interesting but they do definitely exist—, touches the ground in a totally contentious and isolating manner, condemning all contact with citizens or the public ground and being surrounded by a moat with a ramp. The door, the basic element of such a large and important building, is hidden and conceals its direct functional relation with the city under the building's figure. The sides of the construction suggest a rather ineffective occupation of the square meters next to it, always having to keep an unnecessary distance. As a whole, it is a context of evident isolation that, from an urban point of view, explains the will of autonomy and separation from the adjacent city. We always highlight —and you will listen this again and again during your studies— the importance of a building's ground floor, namely for the city: the isolation does not only bring buildings to abandon the city, but also the city to abandon the buildings, which are the first to suffer from this.

Another example is the Torre Espiral, designed by Zaha Hadid Architects, located at the end of the Diagonal Avenue and still under construction. The price of the building is extremely high and its purpose has changed on several occasions: planned as a public library, it was next supposed to become a sort of social centre, then some kind

of record storage facilities and afterwards, finally, it seems as if it will be a rectorate building for a university. I do not think that the program has bothered much the architects in charge of designing the project. There is no doubt of their will of expressivity —a positive and innate attribute of architecture—, but this can be only found here in the independence from the volumes towards any kind of reference, whether it is to constructive rationality, to its placement in the city, to its surroundings, etc. However, this building does not seem to have arisen among citizens the fright or shiver we could have expected. The city of Barcelona should be ashamed that such a work can be performed with impunity, so carelessly and so frivolously, with such a tremendous cost that, if its authors maintain it as a tradition, it will triple the figures next time. To top it off, this is a university building, what a crime against culture in the name of a university building! This is quite a serious issue... we are facing not only a lack of urban planning capacity, but a lack of common sense. This building represents a very serious problem. This will, iconicity, is —I will repeat it once more— the responsible of isolating the building from the city, of creating the solitude of architecture, explicitly pursued in some occasions. The contact with the ground, with roadways, with public space... Good grief, this is the Diagonal Avenue in Barcelona, not Texas! Consider how it is placed in the space, consider the references that it could symbolize. To what intensity of expression does this shape respond to? What project proposal can justify that the 60 million euros planned turn into 120? The ingenuity of a sketch is what an architects' office proposes as the explanation of its project, its budget and its work.

Let us move forward. May I repeat that I will not adopt a negative perspective, but I need you to understand the key elements of my outrage. We are now at the former stadium of the RCD Espanyol, a very controversial issue in Barcelona eight or ten years ago. The football stadium was falling down. Pros and cons. Many people were asking themselves why it should be removed... The final decision

came: tear it down and turn the space into a residential complex, but reserving in exchange a large public space not smaller than the existing field. So the advertisement.

The city planning was then set: it was not exactly an example of complexity, but it was set. Some buildings were built—some of them rather respectable—. And again the problem of good architecture that fails on the urban component. The result? When public space is so enclosed, the buildings execution will end up totally fencing it in, filling in the final triangle, and the promised public space will become barely accessible, almost invisible, imperceptible. The buildings next to it organize their access system to gain one more floor, to make the most of the difference in height and gain another one, thus adding to the existing difficult relationship with the external sidewalk a new and complicated relationship with the interior one. These are a different sort of problems, different to those discussed until now, but they are as well the result of a lack of urban planning capacity. Slopes and corridors are in contact, the relationship with the street is obstructed by a series of defence filters: crossings, small parking connections, etc. The lower buildings located at the rear stand completely unaware of the public space and, ultimately, the ground-floor level—which has been topographically modified to gain height, incorporate several business premises, and so on— becomes virtually inaccessible from the outside and even useless in the inside. This is a different scale of problems, where architecture, architectural projects, seems to have failed to obtain the urbanity required by such a simplistic exercise as this. The issue of the ground-floor level, of how buildings contact the ground and everything that this entails will be our next topic, as these problems—which do not only affect the ground floor, as I said, but also the material relationship established by a particular façade with particular building envelopes and facings, fences, grounds, vegetation, slopes— do not always receive the required attention from architecture.

This has not always been the case. Let us take one step back, or even better, many steps. Let us have a look at some

urban architecture classics of the modern city, the city that breaks the continuity with 19th century architecture that is made up by regular buildings, the uniform and civic city in the conventional sense. This is the city of buildings that are raised one by one, of a modern architecture that seeks for daylight and ventilation and, therefore, conceives buildings as isolated and independent works, in height. The city where offices are located in the buildings, thus turning the access of pedestrians and cars into an important element.

Let us have a look at the paradigmatic example of the Rockefeller Centre in New York: the model *par excellence* of urban architecture of the 20th Century. In this space, architecture does not only shape the form, the availability, but also the very same quality of the public space. In other words, the quality of the public space is the result of the quality of the architecture that models it. Buildings of 70 and 75 floors that create one of the most interesting, most complex and most appealing civic spaces we know (some of you will surely know it by now; otherwise you will do soon). A space that is sometimes a skating rink, sometimes a promenade, etc. A space that despite being located in the middle of such altitudes—as these are no more *heights* but *altitudes*, an almost topographic place, almost a mountaineering landscape—offers us an extraordinarily friendly quality. The continuity of the material, the continuity of light reflections, the relationship between dimensions and the relationship with the extremely tall entrances give this space an incredibly warm and friendly texture and, most important, produce a space that is useful for the city. There we find the RCA Building, the first one built in the square and with two axes that bring us to the Fifth Avenue. Two axes that define another very interesting garden, the Channel Garden, with the British Empire Building at one side and the Maison de France on the other: so we have Great Britain and France and, in between, the English Channel. This space, among extremely high buildings, is only 18 meters wide and its quality is extraordinary. At the first level, it fits with the six or seven heights and brings us to the 75 of the rear building. At the lower level we find a shopping centre

that distributes and feeds the entire project, with a total of 13 buildings with a certain degree of uniformity in the materials and which are nourished by the junction of the access points that, from below, connect with the buildings. At the second level, more access points for supply and delivery services can also be found with entrances at the side.

This ensemble is a very complex machine operating on individual buildings and modelling, by means of these buildings, first quality public spaces. The tall buildings, as if they were continuous plans, bring together so different heights, so varied and united scales, that the result is not harmful but, on the contrary, favours the quality of the urban space. This means that urban planning might be related to this wise game of scales. This is a lesson that we can learn from this example, besides of admiring the skills of the project (of course, all good things entail a share of happiness, of wise decisions, of chance and of wisdom): the compatibility of scales and avoiding the separation of larger and smaller buildings. Construction creates the space. Buildings create the city and, without architecture, none of this is possible.

Far different from this example of the 40s is the next work we will be looking at: a building by Luigi Moretti, built in Milan in the 50s. Very close to the centre, to the Duomo, it makes an operation of mixed-use combining different volumes: a housing block, a narrower block with shops and business premises, a base... The whole is a compact piece of approximately 2000 square meters that organizes a system of interior entrances, not only solving the access to the buildings but also creating its own spaces, rich and mixed inside the historical town. Located at the Corso Italia—one of the most classic streets departing from the Duomo and covered with the traditional stone pavement of large granite plates—the building offers an tunnel-like opening that, passing under the business premises, gives a quite rich façade to two blocks of apartments, with the larger units at the rear. It is interesting to observe the project situated in its own fabric, with the rear block at a higher level (using the garden that belonged to the property), the apartments block (literally

sticking its nose out over the Duomo), and the inner roadways (permeable and nourishing the entire ensemble from the outer streets). The arrangement of the lateral block becomes thinner to follow the order of the street, as well as due to a formalist will (this is indeed a very formalist project, but it is equally interesting to today's discussion). Offices here and apartments there (some more conventional, of three to four rooms), with a corridor that crosses the rear garden and creates, with this formal complexity, a reflection on the complexity of the city. If the previous example was telling us about the unity in the combination of so different scales (public space and extremely high buildings), this example specifies the wish—typical of the 50s—of working on the relationship between the parts of the city, the movement, the transport dynamics and the modern alternative to shaping the urban space. The ensemble appears from behind as an accent on the entire old town and, when we get closer to it, it turns into an opportunity to pause, to gain more central housing that can be collected here and, mainly, to place shops and business premises as active elements in this historical centre.

This is another example of a classic work: the project by Alison and Peter Smithson (very important English architects of the 60s) in the heart of St. James, in London, for the promotion of *The Economist* (a financial news magazine of global influence). In the urban context of a Georgian urban fabric of the 18th Century, *The Economist* needed to expand its facilities with a larger building, and the extension involved absorbing a traditional club and tearing down a part of the existing fabric. An English club is not only a meeting point for the club's members; it has also several rooms where they can sleep and rest when they visit the city. Therefore, the project should include a block of apartments. Furthermore, the Town Hall required to offer some business premises and offices to guarantee the appropriate urban city structure. On this basis, the Smithson created an ensemble of four pieces, with a great interior quality, made up by three buildings apart from the previously existing one, and combining different heights and extraordinarily rough

materials. These architects were the inventors of the so-called New Brutalism, a movement that uses materials that express—or even exaggerate—their raw nature: concrete, iron and glass adopting the main roles of a declaration of modernity. The Smithsons developed this project absorbing the remains of the historical buildings, with a first four-storey block of business premises and offices, an eight-storey housing block, and the block for *The Economist*, with 16 floors. With a very simple floor organization, they achieved an extremely qualitative space that rivals in kindness and mystery with any other surrounding street, to such an extent that it has become one of the most characteristic examples of urban quality in London. At that time, the ensemble received numerous criticism and it was considered outrageously inappropriate, but it later turned into an untouchable building that needed to be conserved, one of the best examples of urbanity in the city. The elements that can be highlighted are the use of precast concrete units, the geometrisation of the corners, the bevells that multiply the viewing angle and the perspectives, and the elevated podium, which fits in a car park at the same time that creates this quiet space in the inner part of the old town. Ultimately, this work is a typical contribution of a modern urban space, or even, we could say, a project that uses all dogmas of architecture. The great achievement of this building is thus its ability to turn something rough into something kind, to make conceptual elements turn tactile. We will come back to this when we speak about urbanity. This concept relies to a great extent on this capacity of bringing closer something abstract, and the conceptual purity of this architecture has so perfectly achieved to invade the precast pieces, the metal contours, that one feels the urge to touch them as if, by doing so, we could take ownership of the quality of this space.

For me the word urbanity represents three things: permeability, sensuality and respect. Urbanity is a misleading word. I am aware that I take a huge risk when I use the word (which is something I often do). Clearly urbanity has dimensions of politeness and order, and that is fine. I will

not deny it. However from the point of view of urban, architectural and sociological criticism of the city, urbanity has been associated with the idea of activity, and not only with good behaviour, respect for order, and even individual modesty. On this basis, it is understood that a space is very urban when many things happen there, and when there is a lot of activity. Urbanity is the idea of centrality, vitality, different people, lights and brightness. The title of Jay McInerney's beautiful novel about New York is *Bright Lights, Big City*. As an architect, professional and academic constantly observing the city, what interests me is what I term urbanity material. Urbanity can be found not only in social and economic activity, but also in the field of architecture. That is, when the subject of architecture, is urban. This is what we see in the Smithson project: urban is the ground, so are the specific measurements of things, the relationship between movements and lights. It is like this whether the space is filled, or whether it is empty, whether people behave politely or not. It is an urbanity which is within the very matter.

I realise that this is not an easy idea to explain. What I mean is that something in architecture has to do with this physical substance, and this can become urban, it can become the substance of the city. Not only the 'concept' of the city, but the 'physical substance' of the city. I think that another essential quality is permeability: the capacity to access or enter a place. As we have already mentioned before (with the examples of Milan and *The Economist*), an urban building is defined by having many ways of entering it—both physically and mentally—. Mentally because the building is watching us. A blind building is impenetrable, it does not communicate anything, it can hardly be urban. The ground floor is the most penetrable place: the shops, the porches, the entrance through the hallway. Hallways are extremely important, these are the spaces that make houses become a part of the street. Therefore, permeability, the quality of a building of being accessible and of allowing us to enter it and be a part of it, is an essential quality for the urbanity of the buildings.

Another quality is sensuality: the touch of a building is not something superfluous, something extra, but a highly important issue for the city. Touch is about something that is pleasant, about thinking that we would love to touch it. It does not mean that we will literally touch the building, but it does appeal to us instead of making us feel that we are repelled or expelled. This feeling is related to sensuality, to a nice sensation that affects all senses at a time. And in urbanity, I think the sense of touch is one of the most important ones. For instance the feeling when we walk along a sidewalk or we step on pavements, how we mentally gather dimensions as for what is closer and what is further. Walking the city is a way of absorbing it, of understanding it, of appropriating it. I am a great admirer of this sensuality, which, in fact, we can enjoy because it is the result of a will of expressing the entire autonomy of the architectural concept. Richard Sennett, a sociologist born in USA and currently living in London, discusses this same sensuality in his splendid book *Flesh and Stone* when he explains the relationship between the human body and the cities. Sennett explains this concept from a more historical point of view by drawing on the Greek and Roman civilisations of the 18th Century, on how the relationship between bodies among each other and between bodies and stones (walls, ceilings, spaces, the city) has changed over the time. But besides his historical speech about the vicissitudes of that time, Sennett warns us about the importance of the sensation of the body in contact with the city. We often talk about architecture as if we would be dealing with life-size drawings or models instead of with things that have to do with persons, to such an extent that the only persons you will find in architecture are, at the most, those figures that appear in the pictures of architecture. And the way of using space in architecture is closely related not only with understanding the logic of the projects, but also with understanding our sensations when we visit a work. And this is a very important fact for the city.

We have talked about the permeability of buildings with a more urban nature (those that can be mentally or,

even better, physically walked-through) and about sensuality. Let us now speak about respect. As it happens with all interesting words, this is an ambiguous term as well. In one of his books, Sennett says that ‘respect is the only path to preserve human dignity in an unequal society’. Respect is not about reverence, respect is not about following the general laws or norms. On the contrary, it is about the big one attending the small one, as in public institutions towards citizens, this is what respect is about. Respect means that the teacher —and please do not consider me a demagogue because of saying this— listens to the student (which is not my case). This is the respect that an architect and architecture must have towards the city. Architects have a great power with their decisions, despite the determinant elements of their task, and they compel others to accept their work: to see those buildings every day, to follow that street in a certain way. This respect towards the individual from the power of a work, from the power of a particular element, is necessary in urbanity. When a project, a work, an idea, a sketch or a plan communicates this concern about respect, the attention towards the coerced part (a retiree, a weak population group, etc.), then the work is gaining certain urbanity. I do not know if you have travelled a lot through Spain lately. During the last ten years, the country has been filled up with new public facilities —museums and new concert halls, new cultural centres—. These are mostly enormous buildings, totally disproportionate, located next to beautiful historical centres. These buildings are sometimes more and sometimes less interesting, but they are all as big as those centres, and they are placed in their context with extreme pedantry and an exaggerated lack of respect. It seems as if any surplus of money in Brussels would go to these gigantic constructions that growingly decorate the surroundings of historical towns. In Castile this is something very obvious, but we can also find it to a certain degree in Catalonia. Buildings that are arranged in a totally ridiculous way, devoid of any idea of tension with the smaller urban fabric, or even with that citizen that will perceive the work as something completely

different and as something truly modern. It is therefore very important to introduce this concept of respect. Not in the sense of the observance of a regulation, of queueing up, but in its proper meaning: as something much more serious.

The issue of urbanity depends on what happens at the ‘short distances’, to put it in Johan Cruyff’s words. The trainer used to say that ‘a match is won in the short distances’. With this he meant that a player, when facing a close one-on-one battle (against one or two opponents), must be able to think faster than the opponent and to anticipate his move in less than a second—not necessarily with his legs but with a movement of the body, with a glance in one particular direction—, and that this ‘scale’ is what decides the result of the match. Because, as he said, a match is not won by doing it right, but by doing it less wrong, by minimizing the number of errors: if a normal player makes 16 or 17 mistakes during a match, a quite good player will make 9 mistakes, and an excellent one just 3 or 4. And there is the difference: in the short distances.

This means that the way of looking (and I am trying to value it) is this intermediate glance that, at a short distance, nears the relation between the sensuality of materials, between the ground-floor level and the façade plan, between boundary and penetration. The cinema lovers among you might have recently seen a very interesting film in this regard, *Genova*, of the great English filmmaker Michael Winterbottom. Many films have been done about cities, let us shortly establish a chronology: the 90s brought us films by Wim Wenders that showed us Berlin or Lisbon using the city in a sort of postmodern way. Before him we had Erich Rohmer, who pays close attention to cities when planning his films. Rohmer would be the most postmodernist in this revaluation of the conditions, of the sociability of the city, of the contact in the underground and the buses, of the contacts in the neighbourhoods, etc., whereas Wim Wenders and other directors, in these films with a more touristic perspective of the city as a show, allow us to see the cities as a whole. In *Genova*, Winterbottom settles the camera in a unique position,

showing the walls, the floor, the legs of people who pass by. There is more anxiety in this film, and I am not referring to the plot but to the incredible description he does of the city of Genova, so gorgeous: the wheels of the cars, the pilasters in the speedway, the boundary between the beach and the restaurant... a vision of a scale which, for me, is exactly the scale of urbanity. Urbanity is not the picture in the postcard or the Torre Agbar seen against the Sagrada Família. It is this scale where construction and person come together in a horizontal and vertical level. They dissolve in their substance, in their tactile and auditory conditions, in their movement and confusion. *Genova* is thus an excellent film about short distances. It is not about extremely short distances, as we must be able to see the city as a whole, and short distances do not mean the constructive detail either.

Let us now go back to Barcelona, to the Gas Natural tower. In the same way that we have criticized some negative examples of Barcelona, we will now search the positive compensation. Let us observe some contemporary buildings which have achieved, in my opinion, to create the city with their architecture. The Gas Natural building, by Enric Miralles and Benedetta Tagliabue, might be a good example of this. In this building, eccentricity has a quite explicit urban sense as it creates sidewalks, circulation and a spatial wealth in a location completely uninteresting until its construction: it was the tangent line of the Cinturó de Ronda ring road and the remains of the Barceloneta district. Contrary to what it looks like, this is not a mere gesticulation like the Torre Espiral. The situations they both cause are all urban situations. I am not evaluating their volumetric wealth now, but the urban creativity of this newly emerged spaces. In the Gas Natural tower, the architectural plan is able to explain by itself the will of turning a simple office’s ground-level into a richer and more complex entity, slightly multiplying the circulation to the inner part, keeping the main path and the walkways to the Barceloneta apart from the contact with cars. This work is an example of the effort of a definitely urban contemporary architecture, a very interesting one, in

my opinion. Furthermore, the topic is particularly difficult due both to the scale of action and the location context, and the program—a simple group of offices—quite dry.

Another good example of the capacity that contemporary architecture has of creating the city—a city which is not created from the outside but from architecture itself—is the project in the area of Fort Pienc, in Barcelona: a mixed-use ensemble that comprises a residence for the elderly, a nursery school at the ground level, a market, a public library, a secondary school and a social centre. The project is located on a space at the former Carretera de Ribes and the result is an extremely interesting ensemble with a great vitality and richness, fruit of an architecture that has turned out into a brilliant work. This project by Josep Llinàs has the advantage of counting with a very rich, almost impossible program. How is it possible to combine all these programs at the same time? The architect has combined them with some boldness, fastening them in an apparently incoherent manner but with an undoubtedly very controlled result where the front space opens to the several uses. To me, the richness of the ensemble is exemplary and stands out among the last projects developed in Barcelona. Just observe the main space of the tangential square, the pathway to the rear street turned into a market, the social centre, the nursery school, the home for the elderly, the public library placed as the centre of the whole and the secondary school at one side. Have a look also to the view of this inner pathway of the market, to the upper platform of the library, open to both spaces... It is also interesting to analyse how, by bringing many uses to the first floor and opening spaces or penetrations at the ground-floor level, the entire project becomes somewhat an ant's nest with an extremely friendly atmosphere. The ensemble is welcoming; you see it and it welcomes you to enter it and follow its paths, and it is particularly convenient for daily users.

The next good example of urbanity is the building by Coll-Leclerc in the Londres Street of Barcelona. In this case, we are speaking about how a corner of the Eixample (with the

famous chamfered corners by Cerdà) has been used at its most. The project divides the block in two main parts, giving it a new scale and breaking the regularity of the Eixample. An entirely new point of interest that unites the entrance of a school, of a nursery school (located in the lower levels and which, in a very clear manner, uses the inner yard), and the two housing bars above. This is an example with a scale similar to a plot, a project that focuses on the use and the improvement of what would else be a simple sidewalk of the Eixample, now turned into a pathway that accesses the inner yard and turns the first supporting wall of the building into two different lively elements. To me, this is a very good urban solution of a quite conventional program of housing with services in the ground floor. Furthermore, this building offers as well as a tactile nature of constructive quality, together with the use of materials seldom used in current architecture. Urbanity is possible, of course it is. We only need to look closer.

Finally, I would like to finish with a learned remark. Barcelona has recently hosted an exhibition about the architect Andrea Palladio, who worked mainly in the city of Vicenza. There he built the great basilica, a very important hall, and the famous villas around it for the great patricians of that time where he had the opportunity to deploy his architectural principles. It was an extremely logical architecture, very systematic, rational, symmetric and orthogonal, of a circular ground plan typology, of a totally severe deductive purity that became a matter of controversy at his time and he defended in his four books. But I would like to focus on two works of the second part of his stay in Vicenza. The first one is located in the Piazza dei Signori and it is a building used as the headquarters of the field Marshall and depending on Venice (which at that time had politically absorbed Vicenza): the Palazzo del Capitaniato. The second one is a majestic palace, the Palazzo Barbarano. This work was an order by a nobleman, Montano Barbarano, at a moment when he only owned a part of the plot because the property had been divided among several cousins. The result was a 'tilted' building. The customer compelled Palladio to follow the existing walls and,

therefore, to play with a non-symmetric geometry. This did not only contradict the architect's theoretical and esthetical principles, but also the construction techniques of the time, as vaults and architraves systems and the modular elements were unsteady. However, there was nothing he could do against the obstinacy of Montano Barbarano, so he developed the project as it was ordered.

Later on, the nobleman bought the rest of the property to his cousins, and Palladio was able to build the entire palace, encouraged by the Town Hall, which was seeking a majestic order. He arranged everything in a single floor. As we can see, against all the odds, the entrance, the porch and the main part were not in the middle: seven units at one side and five on the other one. This decision was later strongly criticized by Scamozzi, a theorist of the 18th Century who studied Palladio's entire work. 'What a shame, the master Palladio preaching for order all his life to end up building a palace with seven and five units, with a non-centred door, with uneven walls... How can you call this an example of architecture?' Palladio defended himself as he could. Notwithstanding, the palace is beautiful, with very correct Ionic orders and proportions, and it satisfied the Town Hall's demand of continuity to the street. Both the first and the second project developed for this work are worth paying attention to. It is a building where Palladio breaks, so to speak, his principles' logic in order to respect the urban conditions set by the plot. Palladio argued that the situation at the corner justified the lack of balance with the non-centred door and, in this case, the city's condition had been more important than his own vanity of a perfect architect.

The Palazzo del Capitaniato, on the other hand, is located at the very same Piazza dei Signori. It was the headquarter of the Venetian Captain, which was supposed to be a system of a maximum of seven continuous arcades and where Palladio totally distanced from the basilica directly in front of it, a very fine building, with a giant order, with marble columns and a Serlian (or Palladian) window. However, here Palladio preferred a stronger construction, with tiles, more

representative of the power of Venice that had absorbed the power of the community (of the opposite building). But when he was working on the corner, he realized that the architectonic order should be modified because it was a narrow street. The architectonic order, which in the case of the square it was important to highlight the verticality and disguise the lack of length, should be different in the case of a narrow street. And so he found this outstanding solution of changing, in the corner, from the gigantic order of the main façade to an elemental order formed by two levels at the lateral one.

The front façade seems to signalise that the building was too 'short'. The reason is that, before it was completed, the Duchy of Venice (together with the Spanish Armada) had won the Battle of Lepanto and considered that it would be a good idea to turn this lateral loggia into a sort of Roman-like Arc de Triomphe to celebrate this victory. Nowadays, in this side façade we can clearly see this giant order and the reference of the capitals of the main one. The short façade with an arcade takes the role of the Roman Arch de Triomphe, thus absorbing this awkward situation. In the images, we can see the contrast with the basilica and the double architectonic order with a very fine stone with this façade as a celebrating arch showing the topic of the victory and all allegorical references. The idea was to transform a civic façade into an Arch de Triomphe, changing the order of the front façade for a smaller and more festive one in this loggia. Personally, I think it is interesting to highlight such acts of urbanity of an architect who was not particularly sensitive to this subject, who was focused on his autonomous buildings and very concerned about the internal perfection of his work. But, in this two works, Palladio set a great example of sensitivity and respect towards urbanity.

Therefore, I encourage you, new students, to keep in mind some of the things we have discussed today. Think about the new library that it has been builded in this School. Since we can walk through it, it has entirely changed the perception of all the buildings of the School, it has changed the relevance of the buildings (which ones are important and

which ones are not), even the vision of the big building, which we now observe from these new backyards, is completely different. The halls of the Coderch School where we are now sitting and which used to be an underground room are today at the very centre of the School. By night, when we walk close to the building, the library establishes a new relationship with the outside, might not be the most comfortable place to read, but it has extremely improved the outdoor space. This is a more modest example compared to those we have just seen. But keep in mind that, although here you will study projects and construction and urbanism and architecture, in the end, it is all one same thing. Think that the division between the public and the private space is something we have to combine as a whole. The scale of architecture is not changing, only its dimensions. You will have distinct subjects from distinct departments at distinct times, but architecture is only one thing and, ultimately, that what builds the city: good or bad, problematic or beautiful, large or small, with all its difficulties, in the end is all we have.

Best wishes for the future and carry on!

Alison & Peter Smithson, The Economist Building. London, 1959-64

MANUEL DE SOLÀ-MORALES

Manuel de Solà-Morales (1939-2012) fou un arquitecte i catedràtic emèrit d'urbanisme a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, centre que dirigí de 1994 a 1998. Va ser fundador i director, des de 1968, del Laboratori d'Urbanisme de Barcelona (LUB). Va realitzar notables projectes tant a Catalunya com a diverses ciutats europees. Fou autor d'obres influents, entre les que cal remarcar *Les formes del creixement urbà* (UPC, 1993), *De cosas urbanas* (Gustavo Gili, 2009), *Cerdà/Ensanche* (UPC, 2010) i *Deu lliçons sobre Barcelona* (COAC, 2008) i va col·laborar en prestigioses revistes internacionals, de les quals va dirigir *Arquitecturas Bis* i *UR Urbanisme-Revista*. Va ser també responsable de les col·leccions d'obres especialitzades *Ciencia urbanística* i *Materiales de la ciudad*. El 1985 va ser guardonat amb el Premi Ciutat de Barcelona.

MANUEL DE SOLÀ-MORALES

Manuel de Solà-Morales (1939-2012) was an architect and Emeritus Professor of Urban Planning at the Barcelona School of Architecture (ETSAB), which he directed from 1994 to 1998. He was a founding member and director of the Urbanism Laboratory (LUB) in Barcelona, created in 1968. He developed a significant number of urban projects both in Catalonia and in some European cities. His written works were influential, including *Les formes del creixement urbà* (UPC, 1993), *De cosas urbanas* (Gustavo Gili, 2009), *Cerdà/Ensanche* (UPC, 2010) and *Deu lliçons sobre Barcelona* (COAC, 2008), and collaborated with several well-renowned international journals, directing *Arquitecturas Bis* and *UR Urbanisme-Revista*. He was also responsible for two series of specialised works: *Ciencia Urbanística* and *Materiales de la Ciudad*. In 1985, Manuel de Solà-Morales received the *Premi Ciutat de Barcelona* (*Barcelona City Award*) in recognition of his achievements and contributions to Barcelona.

Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona
Equip de direcció

Direcció:
Jordi Ros

Cap d'Estudis:
Jordi Franquesa

Sotsdirecció:

Grau
Jordi Adell
Isabel Bachs
Ibon Bilbao (2014-16)
Mara Partida

Postgrau
Ernest Redondo

Relacions Internacionals
Carles Crosas
Anna Ramos (2014-16)

Cultura
Carolina B. García
Ricardo Devesa (2014-16)
Ariadna Perich
Roger Such

Patrimoni, Obres i Infraestructures:
Alberto Peñín

Secretaria acadèmica:
M.Dolors Martínez

Cap de serveis:
Victòria Vela

Lliçons 2

L'urbanisme de l'arquitectura — Joan Busquets Grau

La Urbanitat de l'Arquitectura — Manuel de Solà-Morales

<http://upcommons.upc.edu/handle/2117/78336>

<http://upcommons.upc.edu/handle/2099.2/1236>

Idea, direcció i coordinació editorial:

Ariadna Perich i Roger Such

Disseny gràfic:

Julia Doz i Helena Fradera

Correcció d'estil:

Joanaina Font

Traduccions:

Joan Busquets

Virginia Renalias

Impremta:

IamNuria

Primera Edició:

Setembre de 2017

500 exemplars

© de l'edició: ETSAB

© dels textos: Joan Busquets, Manuel de Solà-Morales

© de les imatges: Joan Busquets, Rosa Feliu, Arxiu ETSAB

Tots els drets reservats

ISBN paper: 978-84-9880-608-3

ISBN digital: 978-84-9880-670-0

Depòsit legal: B 21400-2016

Adreça i contacte:

Cultura ETSAB

Av. Diagonal 649-651

08028 Barcelona

cultura.etsab@upc.edu

www.etsab.upc.edu

ETSAB Escola Tècnica Superior
d'Arquitectura de Barcelona

 UNIVERSITAT POLITÈCNICA
DE CATALUNYA
BARCELONATECH

 iniciativa
digital politècnica
Publicacions Acadèmiques de la UPC

 CULT.
Cultura ETSAB

Són moltes les veus que han passat per l'Escola i han deixat una forta empremta en el pensament de generacions d'alumnes i professors. Aquest coneixement, sovint transmès i dissipat en forma oral, ha contribuït a la construcció de la memòria històrica i col·lectiva de l'ETSAB. La col·lecció *Lliçons* busca deixar el testimoni escrit i perdurable, tant del passat més recent com llunyà, d'algunes d'aquestes manifestacions.

Many are the voices that have passed through the Barcelona School of Architecture (ETSAB) and left a strong impression on generations of students and teachers. This knowledge, often dissipated and transmitted verbally, has contributed to building the historic and collective memory of the school. The series *Lliçons (Lessons)* aims to leave a written and lasting testimony of these manifestations from the more recent and earlier past.

